

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА НАЦІОНАЛЬНОГО, МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА
ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВБИВСТВА МАТІР'Ю
СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПОРІВНЯЛЬНА
ХАРАКТЕРИСТИКА**

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 12-282Мз групи
Спеціальності 081 «Право»
Освітньо-професійної програми «Право»
Гонжурова Катерина Миколаївна

Керівник: д.ю.н., професор **Стратонов В.М.**
Рецензент:
професорка кафедри публічного управління
та права Херсонського державного аграрно-
економічного університету
д.ю.н., професорка **Правоторова О.М.**

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. Поняття та ознаки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.	7
1.1. Поняття та суспільна небезпека умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.....	7
1.2. Об'єктивні ознаки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.....	16
1.3. Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 117 КК України.....	29
РОЗДІЛ 2. Зарубіжний досвід та проблеми кваліфікації кримінального правопорушення передбаченого ст. 117 КК України.	45
2.1. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за законодавством країн Європи.....	45
2.2. Актуальні проблеми кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.....	54
ВИСНОВКИ	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В усі часи умисні посягання на життя визнавалися одним із найтяжчих злочинів. Будь-яке умисне вбивство має надзвичайно високий рівень суспільної небезпеки. Коли стає відомо про такі злочини, це завжди викликає особливий резонанс у суспільстві, і перш за все, коли мова йде про вбивство немовляти - безсильної та незахищеної істоти. Оскільки дитина, як зазначено в Конвенції про права дитини, ратифікованій Україною, через свою фізичну та психічну незрілість потребує особливого захисту та піклування. На жаль, умисне вбивство новонародженої дитини матір'ю (дітовбивство) було впроваджено і відбувається в нашому суспільстві.

Дітовбивство відрізняється від усіх інших видів вбивств оригінальністю та характеристиками складу злочину. Водночас окремі положення ст. 117 КК України від 5 квітня 2001 р. (Далі - КК України), що передбачає відповідальність за умисне вбивство матері її новонародженої дитини, є суперечливими, що, з одного боку, пояснюється за специфікою дії, а з іншого боку, це викликає неоднозначність у тлумаченні під час кваліфікації кримінального діяння, а отже, і труднощів у правозастосовчій діяльності.

Отже, проблемними ознаками дітовбивства є ті, які називаються: «матір», «новонароджена дитина», «відразу після пологів», «під час пологів». Діючий КК України та роз'яснення Пленуму Верховного Суду України не мають визначених і чітких вказівок щодо змісту цих знаків.

Також неясно вирішені деякі інші важливі аспекти кримінально-правових характеристик вбивства дітей. Суперечливим, зокрема, є питання співучасті у цьому злочині, обов'язковості чи необов'язковості особливого психофізичного стану жінки у всіх випадках умисного вбивства матір'ю її новонародженої дитини, оцінки вини, посягання на

життя нежиттєздатної дитини. Водночас ці та інші питання сьогодні недостатньо вивчені в теорії кримінального права.

Проблема протидії вбивства дітей, основним напрямком якої є запобігання вчиненню цього виду злочинів, набуває особливої актуальності в контексті демографічної кризи в Україні. Ефективність її вирішення багато в чому залежить від того, наскільки повно і ґрунтовно будуть вивченими властивості кримінологічних особливостей цієї категорії злочинів, особи матері-дітовбивці, специфіка визначення цих злочинних посягань.

Спеціальні дослідження проблем дітовбивства проводилися в цілому радянськими вченими. Проблеми кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину аналізували у своїх роботах Л.І. Глухарьова, Л.І. Тіміна, Г. Шаріпова. Питання розслідування і попередження такого типу умисних убивств вивчалися А.К. Звірбулем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота виконана згідно з розробленим кафедрою національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності факультету бізнесу і права ХДУ планом проведення актуальних наукових досліджень та у відповідності до ініціативної теми кафедри («Теорія та практика реформування галузевого законодавства України», № 0118U006817).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є всебічна кримінально-правова характеристика умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини.

Для того щоб досягти поставленої мети нами було сформульовано такі завдання:

- висвітлити зміст поняття «умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (дітовбивство)»;
- дослідити елементи складу умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини;

- надати загальну кримінологічну характеристику цього виду злочину;
- оглянути питання проблем кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини;
- надати характеристику кримінальної відповідальності за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за законодавством країн Європи.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які врегульовані нормами кримінального права і виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення передбаченого статтею 117 КК України.

Предмет дослідження є умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини як вид злочину передбаченого чинним кримінальним законодавством.

Методи дослідження. Вибір методів дослідження обумовлений його метою та завданнями, об'єктом та предметом. Для досягнення цієї мети використовувалися загальнонаукові та спеціальні наукові методи пізнання, серед них: діалектичний - для визначення причин та умов злочину; логічний та правовий - для аналізу кримінально -правових положень, що передбачають відповідальність за вбивство дітей; системний аналіз - для всебічного розгляду складових предмета дослідження як елементів єдиного цілого; порівняльний - для вивчення кримінально -правових норм про відповідальність за умисне вбивство матері своєї новонародженої дитини в сучасному закордонному законодавстві з метою можливого використання зарубіжного досвіду. Ці та інші наукові методи були використані разом, що сприяло всебічному аналізу, обґрунтуванню теоретичних висновків та практичних рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Дипломна робота є одним із ґрунтовних наукових досліджень кримінально-правових та кримінологічних проблем, які виникають у зв'язку із застосуванням норми про відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини.

В результаті дослідження були сформульовані новітні наукові принципи, висновки та пропозиції, які включають деталі наукової новизни, зокрема:

1. Розробляються положення щодо визначення початку кримінально -правового захисту людського життя (у тому числі при народженні дитини внаслідок кесаревого розтину), що є появою будь - якого елемента тіла дитини з утроби матері протягом другої стадія пологів - вигнання плода.

2. Вноситься пропозиція щодо визначення меж періоду новонародженості у сенсі ст. 117 КК України, яка починається з моменту початку кримінально-правового захисту життя людини і закінчується з моменту закінчення особливого психофізичного стану жінки в пологах. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до належної постанови Пленуму Верховного Суду України щодо ознак «новонародженої дитини».

3. Крім того, доцільність доповнення ст. 117 КК, частина друга, яка передбачає кримінальну відповідальність за повторне вчинення цього злочину.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що визначені в роботі особливості можуть бути використані під час викладання дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми кримінального права» та ін.

Апробацію результатів дослідження здійснено на міжнародній конференції «Modern scientific research: achievements, innovations and

development prospect Proceedings of vi international scientific and practical conference» (21-23 November 2021, Berlin)

Публікація: Гонжурова К.М., Стратонов В.М. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: порівняльна характеристика. Modern scientific research: achievements, innovations and development prospect Proceedings of vi international scientific and practical conference (21-23 November 2021, Berlin) С. 882-887

Структура кваліфікаційної роботи визначено у відповідності до мети, завдань та предмету дослідження, включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ УМИСНОГО ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

1.1. Поняття та суспільна небезпека умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини

Стаття 117 КК України передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або прямо після них. Даний вид злочину в кримінальному праві називають дітовбивством. Будучи одним із видів убивств, дітовбивство належить до убивств із пом'якшуючими обставинами, так званих привілейованих складів убивств. Підставою пом'якшення відповідальності є особливий психофізичний стан жінки під час пологів та відразу після них. Саме тому законодавець відносить цей вид убивств до привілейованих складів, тим самим визнаючи меншу суспільну небезпеку дітовбивства.

Таке розуміння дітовбивства та його суспільної небезпеки було не завжди. Це один із тих злочинів, які, з точки зору моралі, моральності і закону, навіть на одному історичному проміжку часу розглядалися неоднозначно [61, с. 4]. На різних етапах суспільного розвитку це діяння відносили до простих убивств, або ж до кваліфікованих, або й взагалі не вважали злочином.

На більш ранніх етапах розвитку людського суспільства дітовбивство являло собою досить поширене, але не каране діяння [15, с. 4]. У народів, які проживали на території сучасної Європи, воно розцінювалось як природній прояв необмеженої батьківської влади. “Вбивство дитини дуже поширене у народів, які стояли на нижніх щаблях культури і не викликає у них ні морального, ні юридичного

осуду”, – зазначав один із відомих дослідників цього злочину М.Н. Гернет [13, с. 1].

Водночас подібне ставлення до дітовбивства мали народи Стародавнього Єгипту, Греції та Риму, які стояли на більш високому щаблі суспільного розвитку. Так, стародавні єгиптяни вважали, що батьки, які дають дітям життя, не підлягають покаранню за дітовбивство. У Стародавній Спарті кожен новонароджений тілесно оглядався і коли виявлялося, що дитина народилася слабкою, її скидали в море. Таке варварське ставлення до новонароджених виправдовували у своїх творах великі філософи Платон та Аристотель.

У Київській Русі дітовбивство також не визнавалося злочином. Автор відомої праці “История государства Российского” Н.М. Карамзін, розповідаючи про жорстокі звичаї слов’ян язичних, зазначав, що “...будь-яка мати у них мала право умертвити новонароджену дочку, коли сімейство ставало дуже багатодітним, але зобов’язувалася зберігати життя сина, народженого для служіння батьківщині” [22, с. 50].

З часом право батьків безконтрольно розпоряджатися життям дітей стало обмежуватись. Певною мірою це визначалося ставленням християнської релігії до вбивства дитини і особливо вбивства позашлюбної дитини її матір’ю, яке відносили вже до розряду кваліфікованих. Християнська церква пояснювала таке ставлення наявністю у вчиненому трьох “смертних гріхів”: посягання на людське життя, позбавлення жертви блаженства хрещення та приховування слідів блуду. Причини суворого покарання дітовбивць полягали у негативному відношенні суспільства до позашлюбної вагітності жінки [15, с. 5].

Погляди канонічного права на вбивство позашлюбної дитини її матір’ю швидко сприймалися світським законодавством. Європейські кодекси середніх віків стали відносити дітовбивство до найтяжчих

злочинів. Таких жінок жорстоко карали. “Нехай буде... заживо похована і проколота кілком” – зазначалося в Карному Уложенні Карла V [23, с. 130]. Досить суворе покарання за дітовбивство передбачалось і у законодавстві Австрії, Німеччини, Франції.

Водночас покарання за вбивство дітей у Київській Русі спочатку не було таким жорстким, як у середньовічній Європі. Здавна вбивство дітей сприймалося не як злочин, а гріх. Канонічне візантійське право, яке відображається в грамоті князів Володимира, Ярослава Мудрого, розглядало дітовбивство насамперед як посягання не на життя, а на християнські основи сім'ї та моралі. Якщо порівнювати жорстокі покарання в Європейських країнах, то церковними уставами передбачалися лише церковні покаєння – епітімю – трирічний піст [17, с. 509].

Згодом встановлення норм християнської моралі на Русі проявляється у підвищенні відповідальності за вбивство матері позашлюбної дитини, яка вже вважається «світським» злочином. Так, стаття 60 Третього литовського статуту 1588 року, який діяв на західноукраїнських землях, передбачала страту непристойним жінкам.

Під дією таких переконань європейське кримінальне законодавство помалу визнало дітовбивство привілейованим злочином (Англія, Німеччина, Нідерланди, Іспанія, Швейцарія, Австрія). Так, Кримінальний кодекс Австрії 1803 р., а потім 1853 р., що діяв на західноукраїнських землях, особливо в Галичині, класифікував дітовбивство як склад злочину з пом'якшувальними обставинами. В результаті було скасовано раніше передбачену за цей злочин смертну кару.

Подібний досвід, у свою чергу, реалізував вплив і на регламентацію відповідальності за дітовбивство у Російській імперії, нагадуємо, що до її складу входили також українські землі. Перший раз вбивство матір'ю новонародженої дитини визначалося привілейованим

убивством в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р., а в подальшому і Кримінальним Уложенням 1903 р. В п. 1 ч. другої ст. 1451 Уложення 1845 р. йшлося: "...покарання пом'якшується... якщо вбивство позашлюбного сина чи дочки вчинене матір'ю від сорому чи страху, під час народження немовляти, і якщо при цьому не буде доведено, що вона була вже раніше винна в цьому злочині" [81, с.160].

Таким чином, розвиток і вдосконалення законодавства до ХХ ст. свідчить про визнання меншої суспільної небезпеки дітовбивства, порівняно з іншими видами вбивств, що дало змогу в деяких країнах виділити його в самостійний склад злочину і встановити за нього менш суворе покарання.

Водночас у радянський період питання про кримінально-правову оцінку й покарання за дітовбивство вирішувалося неоднаково. Перші кримінальні кодекси СРСР (КК РСФРР 1922 р., КК УСРР 1922 р.) розглядали дітовбивство, як злочин з обтяжуючими обставинами.

Прийнятий у 1926 р. новий КК РСФРР, як і законодавство про кримінальну відповідальність інших союзних республік, зберігали існуючу оцінку суспільної небезпеки дітовбивства. Між тим, відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини була диференційована. КК УСРР 1927 р. із загальних положень про умисне вбивство виділив склад дітовбивства в самостійну правову норму, яка проголошувала: "Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час або відразу після пологів карається позбавленням волі на строк до трьох років" (ст. 142) [59, с. 548–550]. Таке рішення було прийнято всупереч резолюції Першого Всеукраїнського з'їзду діячів юстиції в січні 1922 р. "Про необхідність поширення на території УСРР, з метою єдності каральної політики, спільного з РСФРР кримінального кодексу" [66, с. 56–57].

У цілому ж радянське кримінальне законодавство про дітовбивство не відповідало загальносвітовим тенденціям у

кримінально-правовій оцінці цього посягання. Радянською теорією тогочасного кримінального права критикувався буржуазний підхід до виділення цього злочину як самостійної, привілейованої форми вбивства матері своєї новонародженої позашлюбної дитини. В юридичній літературі зазначалось, що ставлення радянського права й суспільної думки народу "...до дівчини-матері ... зовсім інше, чим це має місце в буржуазному суспільстві: наше право зовсім не робить ніякої різниці у правоздатності дитини, що народилася як у зареєстрованому шлюбі, так і у громадянському шлюбі" [59, с. 346–347]. Крім того, вважалось, що в радянській країні було усунено причини для вчинення вбивства дітей.

Отже, умисне вбивство матір'ю новонародженої дитини в Радянському Союзі тривалий час розцінювалось як пережиток буржуазного суспільства і каралось достатньо суворо. Так, ст. 136 КК РСФРР 1926 р. передбачала покарання у виді позбавлення волі із суворою ізоляцією строком до десяти років. Проте посилення покарання було формальним, оскільки фактично воно не відобразилося на практиці розгляду цієї категорії справ.

Водночас усередині 30-х років поблажливе ставлення практики до дітовбивств поступово змінилося посиленням кримінально-правових заходів. У СРСР визнавалось, що у зв'язку з ростом матеріального й культурного рівня мас та збільшенням уваги з боку держави до потреб матері та дитини немає причин для вчинення цього злочину [59, с. 549]. Загальне посилення репресії було обумовлено зростанням рівня дітовбивств. У зв'язку з прийняттям закону про заборону абортів у 1936 р., кількість злочинів у цьому ж році зросла на 80%, а у 1937 р. – на 117 % [14, с. 19–20].

Унаслідок цього в судовій практиці зазначеного періоду намітилася репресивна тенденція стосовно дітовбивць. Але, незважаючи на це, суди продовжували призначати більш м'яке покарання за дітовбивство порівняно з іншими видами вбивств. Суперечності між

чинним законодавством і судовою практикою були очевидними, що обумовило внесення змін до кримінальних законів деяких союзних республік СРСР у період реформування кримінального законодавства в 1956–1961 рр.

У лютому 1996 р. Міжпарламентська Асамблея держав СНД прийняла модельний кримінальний кодекс, що є рекомендованим актом для СНД. Стаття 113 цього кодексу передбачає відповідальність матері за вбивство своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після них, з включенням до статті привілейованих обставин, а саме “психотравмуючої ситуації, викликаній пологами” [50].

Неоднозначність наукових поглядів в оцінці суспільної небезпеки дітовбивства, що мала місце в минулому, збереглася і сьогодні. Порізно оцінюючи ті чи інші пом’якшуючі та обтяжуючі обставини, одні автори виступають за виділення дітовбивства в самостійний склад, інші навпаки.

Як зазначалося, у кримінальному праві під дітовбивством розуміють лише умисне вбивство матір’ю своєї новонародженої дитини. При цьому, маються на увазі тільки ті випадки вбивств немовлят, які вчинюються під час пологів або відразу після пологів, тобто в певний часовий проміжок. Таке розуміння дітовбивства в теорії вітчизняного кримінального права було загальновизнаним. Також не було суттєвих розбіжностей у розумінні обумовленого пологами стану. Жінка в період пологів зазнає хворобливих психофізичних страждань, що здійснює негативний вплив на її психічний та фізичний стан. Водночас це супроводжується такими емоціями та переживаннями, як: страх, апатія, відчай, сором через втрачену честь, піклування про майбутнє, обмануте кохання, негативне ставлення з боку оточуючих та, зазвичай, матеріальні труднощі. Усе це “...призводить до такої плутанини у свідомості, вирішити яку за правилами моральності може не будь-яка жінка і менше всього в той момент, коли нервова система виснажена

болючим актом пологів. Трагічним кінцем цього є смерть немовляти як істоти, винної у всіх її бідах”. Убите немовля є небажаною дитиною, до якої жінка-породілля немає материнських почуттів та психологічного сприйняття. Процес пологів на деяких жінок здійснює такий вплив, що вони певною мірою втрачають самоконтроль і можуть здійснити вчинки, неадекватні їх сутності [32, с. 44].

Деякі автори ці обставини розглядали як такі, що дають можливість визнати меншу суспільну небезпеку злочину і вважати їх пом'якшуючими (І.І. Слуцький, Е.Ф. Побегайло, В.І. Терещилова, М.І. Авдєєв, Г. Шаріпова) [87, с. 7].

А.М. Красіков, виходячи з опису стану жінки під час пологів, взагалі пропонує виключити кримінальну відповідальність за таке діяння. “Породіллю, яка вбила свою дитину, “карає” вже сама природа, тобто об'єктивні негативні обставини, які вищі її сил, а держава на додаток пропонує вважати її злочинницею” [32, с. 49].

Інші вчені вбачають меншу суспільну небезпеку у спонуканнях, що штовхають жінку на вбивство своєї дитини, саме у таких, які обумовлені пережитками минулого [68, с. 110–112], обманом дівчини, введенням її в оману [3, с. 118].

Інша точка зору – суто протилежна й полягає в запереченні меншої суспільної небезпеки дітовбивства, у порівнянні з іншими видами злочинів, а отже, й доцільності виділення в самостійний склад. Так, М.І. Загородніков зазначав, що введення спеціальної норми, яка передбачає відповідальність за дітовбивство, створить “...привілейоване становище для тих осіб, які вчинили дітовбивство з низинних, корисливих, антисуспільних мотивів, інколи жорстоким способом і без будь-яких пом'якшуючих обставин” [20, с. 165].

У теорії кримінального права існує також точка зору про доцільність диференціації дітовбивства залежно від часу виникнення умислу. Якщо має місце заздалегідь обдуманий умисел, то вчинене

вбивство немовляти не можна вважати привілейованим. Тобто пом'якшуюча відповідальність обставина – обумовлений пологами стан – у даному випадку до уваги не береться.

На нашу думку, виділення дітовбивства в окрему спеціальну норму є доцільним, враховуючи його меншу суспільну небезпечність у порівнянні з іншими видами вбивств. Медичні дослідження показують, що вагітність впливає на психічний стан будь -якої жінки. Емоційний стрес, який одночасно асоціюється зі складною життєвою ситуацією - позашлюбна вагітність, матеріальне позбавлення, негідна поведінка батька дитини тощо (що має місце, як показує практика, у більшості випадків вчинення цього злочину), досягає " піковий "рівень під час пологів в умовах болю домінантний. На тлі таких обставин здатність породіллі адекватно оцінити ситуацію та вирішити її соціально прийнятним способом значно послаблюється.

1.2 Об'єктивні ознаки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини

До об'єктивних ознак складу злочину відносять об'єкт і об'єктивну сторону злочину. Невід'ємним елементом будь-якого складу злочину є об'єкт злочину. Саме він дозволяє розкрити соціальну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації діяння та відмежовує його від сусідніх суспільно небезпечних посягань.

Традиційною щодо оцінки об'єкта злочину є точка зору, згідно з якою об'єктом злочину є суспільні відносини, тобто відносини між людьми у процесі їх спільної діяльності чи спілкування, які охороняються нормами права. Ця позиція домінувала у вітчизняній кримінально-правовій доктрині. Вона зберігає свою значущість і сьогодні, її підтримує більшість учених [30, с. 115-119; 37, с. 89; 52, с. 5]. Водночас у сучасній кримінально-правовій літературі з'явилася нова оцінка об'єкта злочину. Так, деякі вчені вважають, що об'єктом є не ідеальні суспільні відносини, а визначені людські, суспільні та державні цінності [38, с. 124; 49, с. 68–69; 55, с. 17].

Відповідно й щодо визначення об'єкта (загального, родового, безпосереднього) злочинів проти життя та здоров'я особи погляди вчених розділились. Визначаючи родовий об'єкт цих злочинів, одні вчені розглядають його у зв'язку із суспільними відносинами [31, с. 12–13], інші вважають, що ним є життя і здоров'я людини. Так, Є.В. Фесенко зазначає, що суспільні відносини не є універсальною характеристикою об'єкта злочину. Наприклад, цим поняттям не охоплюються такі особисті блага людини, як життя та здоров'я.

Аналогічний науковий підхід існує і щодо визначення безпосереднього об'єкта вбивства.

Так на думку В.М. Стратонова безпосереднім об'єктом вбивства є життя людини. З об'єктивної сторони вбивство обумовлюється наявністю трьох обов'язкових ознак: а) діяння, яке полягає в посяганні на життя іншої людини; б) наслідків у вигляді настання біологічної смерті потерпілого; в) причинного зв'язку між діями та наслідками Ці обставини встановити неможливо без наявності жертви вбивства [76, с. 142]

На наш погляд, більш прийнятною є загальновизнана, традиційна точка зору як щодо визначення об'єкта злочину загалом, так і родового й безпосереднього об'єктів убивства. Об'єктом злочину, як слушно зауважує В. К. Гришук, є “не якісь суспільні відносини”, а конкретні, а саме належна модель суспільних відносин, що охороняються кримінально-правовою нормою, змістом якої є відповідний суспільний інтерес. Об'єктом злочину є лише ті суспільно значимі відносини, які охороняються кримінальним законом як такі, що є цінні й корисні для людини, суспільства чи держави [18, с. 407].

Об'єкт посягання при вбивстві вказує на особливу суспільну небезпеку цього злочину. Небезпека, перш за все, полягає в тому, що людина позбавляється життя. Життя як об'єкт кримінально -правової охорони обов'язково включає суспільні відносини, що існують щодо захисту цього життя в біологічному сенсі. На думку М.Й. Коржанського, якщо об'єктом злочину є не сукупність суспільних відносин, а людина як біологічна істота, неможливо буде пояснити правомірність позбавлення людського життя необхідною захистом, оскільки об'єкт не може бути поставлений під захист закону про кримінальну відповідальність, а відповідно, захищений ним [31, с. 12]. Саме тому, що об'єктом нападу у вбивстві є не лише біологічна особа, а й певна сукупність суспільних відносин, спрямованих на захист цієї особи, закон про кримінальну відповідальність містить ряд норм, що захищають ці відносини - статті 115 - 119 Кримінальний кодекс України [30, с. 117].

Як зазначає С. В. Бородін, об'єктом убивства є життя людини. Але, водночас, при вчиненні цього злочину порушуються суспільні відносини, які панують у суспільстві, оскільки життя людини соціальне і його не можна зводити тільки до біологічного процесу [9, с. 29]. При цьому, С. В. Бородін вважає, що безпосереднім об'єктом убивства є життя людини і суспільні відносини [10 с. 48]. М. Й. Коржанський вважає таке визначення об'єкта невдалим, оскільки, на його думку, особа і є сукупністю суспільних відносин [30, с. 116]. На думку В. К. Гришука, такий підхід щодо визначення безпосереднього об'єкта убивства є непродуктивним, оскільки особа розглядається поза суспільними відносинами [18, с. 408], з чим цілком слід погодитись.

Таким чином, загальним об'єктом злочинів проти життя і здоров'я особи є сукупність суспільних відносин, які охороняються законом про кримінальну відповідальність. Вбивство, і зокрема вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, посягає на життя особи, тим самим посягаючи на загальний об'єкт, вказаний у ст.1 КК України.

Родовим об'єктом дітовбивства є охоронювані законом про кримінальну відповідальність суспільні відносини, предметом яких є забезпечення життя і здоров'я особи.

Безпосереднім об'єктом розглядуваного складу злочину є охоронювані законом про кримінальну відповідальність конкретні суспільні відносини, предметом яких є життя новонародженої дитини.

Поняття такого злочину, як дітовбивство нерозривно пов'язано з життям і смертю людини. Життя – це процес, який триває в часі та має свій початок і кінець. Визначення початкового та кінцевого моментів життя має кримінально-правове значення, насамперед для відмежування вбивства від суміжних посягань, зокрема дітовбивства від незаконного проведення абортів.

У питанні щодо початку життя тісно переплітаються деякі вузлові питання медицини і права. В теорії кримінального права початок життя

– це момент, з якого кримінальне право бере життя дитини під свій захист. У біологічному сенсі життя - це обмін речовин, який у новонародженої дитини починається з першого вдиху., відповідно початок життя людини – це початок легеневого дихання [7, с. 310].

Народження дитини є довготривалим процесом, кожен відрізок часу якого можна розглядати як свідчення появи людської істоти. Унаслідок цього, у теорії кримінального права сформувалися різні точки зору, кожна з яких пропонує свої критерії у визначенні початкового моменту кримінально-правової охорони життя людини.

Оскільки в медицині пологи поділяють на три періоди (період розкриття шийки матки, період зганяння плода, період народження посліду) [21, с. 177], то в даному випадку йдеться про перший період пологів – період розкриття шийки матки, який ще не супроводжується власне народженням дитини. Саме з настанням вказаного періоду, на думку вчених, починається кримінально-правова охорона життя.

Можна погодитися з тим, що на початок пологів плід набуває всіх, необхідних для існування поза тілом матері, властивостей. Проте в період розкриття шийки матки плід знаходиться в утробі, а отже, відсутня об'єктивна можливість фізичного впливу на нього.

При цьому загальновідомим в акушерській практиці є те, що початок фізіологічних пологів супроводжується такими симптомами, як поява переймоподібного болю, виділення слизової пробки каналу шийки матки. Але, водночас, відомо, що вказані симптоми з'являються протягом останніх двох тижнів вагітності й називаються передвісниками пологів [21, с.176–177]. Постає запитання: чи можна назвати вбивством дії матері, яка посягає на внутріутробний плід, помилково сприймаючи передвісники пологів за їх початок? У даному випадку навряд чи можна дати позитивну відповідь.

Водночас посягання матері на плід, який знаходиться в її ж тілі, перш за все, становить великий ризик та загрозу для її здоров'я і навіть

життя. На практиці, очевидно, такі випадки трапляються дуже рідко. Принаймні, із вивчених нами кримінальних справ, наглядових проваджень по кримінальних справах не було жодної, де б зазначалися вказані дії.

Таким чином, внутріутробне посягання на плід не можна визнати вбивством і, відповідно, початок фізіологічних пологів – початком життя.

На наш погляд, в аспекті розглядуваної статті (конструкції її складу – “...умисне вбивство матір’ю своєї новонародженої дитини під час пологів...”) дане питання не має принципового значення, оскільки внаслідок об’єктивних обставин під час операції, а саме наркозу, жінка позбавлена можливості фізичного впливу на тіло дитини під час пологів. Однак для кваліфікації вбивства це питання є одним із головних.

Хоча кесарів розтин є специфічним методом розродження, початок життя дитини, на наш погляд, визначається за тим же критерієм, що й за звичайних пологів, а саме з моменту появи будь-якої частини тіла з утроби матері. Адже, техніка операції передбачає, що народження плода відбувається не одномоментно, а з поступовим штучним витягненням певних частин його тіла [21, с. 416], що створює об’єктивну можливість впливу на них.

У випадку народження живої дитини в результаті передчасних пологів, викликаних штучним шляхом, питання про початок життя повинно, на наш погляд, вирішуватись аналогічно. При цьому, як слушно зазначає В.О. Глушков, сутність умертвіння дитини за таких обставин полягає в незаконному перериванні вагітності та умисному знищенні життєздатного плоду, тобто має місце сукупність двох злочинів – незаконного аборту та умисного вбивства. Але кваліфікація дій залежить від суб’єкта – якщо умертвіння плода під час пологів здійснюється матір’ю, то дане діяння слід кваліфікувати як дітовбивство [16, с. 117–118].

Обов'язковою умовою визнання діяння вбивством є наявність самого життя в дитини. При цьому, на нашу думку, така ознака, як життєздатність не завжди має кримінально-правове значення. Медична наука не пов'язує можливість народження дитини живою з її життєздатністю, тому що життєздатність – це здатність дитини до подальшого існування поза організмом матері. Вона зумовлена відсутністю несумісних із життям вродливостей, аномалій розвитку і деяких хворобливих станів та визначеним ступенем зрілості плода.

Зрілість плода в різних країнах визначається по-різному – від 20 до 28 тижнів вагітності. В Україні до нежиттєздатних відносять недоношених новонароджених з періодом внутрішньоутробного розвитку менш як 28 тижнів, зростом менш ніж 34 см, масою тіла меншою за 1000 г. Однак, як стверджують медики, “...вдається виростити дітей і з більш низькими показниками” [75, с. 595]. Медичні дослідження показують і те, що плід наприкінці шостого місяця (24 тижні) має настільки розвинуті внутрішні органи, що за спеціальних умов може розвиватись поза утробно [25, с. 39].

Загально визнаним є положення про те, що кримінально-правова охорона життя людини припиняється з її смертю. У визначенні моменту закінчення життя погляди спеціалістів у галузі кримінального права й судової медицини зазнали певної еволюції.

До початку 60-х років це питання в літературі глибоко не аналізувалося і настання смерті пов'язувалося з діяльністю серця. Але в подальшому з розвитком медичної науки і техніки стали розрізняти так звану клінічну смерть та біологічну смерть [52, с. 9].

Клінічна смерть – це стан, який супроводжується зупинкою серцевої діяльності, дихання, повним пригніченням свідомості, рефлексів. На цьому етапі зберігається можливість відновлення всіх основних життєвих функцій. Її тривалість у середньому становить 5 – 6

хв., а при низькій температурі навколишнього середовища може досягати 15-20 хв.

Біологічна смерть – стан, при якому настають незворотні зміни функцій центральної нервової системи, кровообігу та дихання [62, с. 176].

Сьогодні кінцевим моментом життя вважають біологічну смерть, нормативне визначення якої дається в Законі України “Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині” від 16 липня 1999 р. Відповідно до ст. 15, людина вважається померлою з моменту встановлення смерті її мозку, що означає повну і незворотну втрату всіх його функцій.

Констатація смерті новонародженої дитини здійснюється на основі цього Закону. Але коли вирішується питання про наявність фактичної помилки в діях матері, яка здійснила посягання на мертвнонароджену дитину, помилково прийняту за живу, то застосовується вищезазначена Інструкція Міністерства охорони здоров'я України “Про визначення критеріїв живонародженості, мертвнонародженості та перинатального періоду”. Згідно з Інструкцією *мертвнонародження* - вигнання або вилучення з організму матері плода з 22-го повного тижня вагітності (з 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) або масою 500 г та більше, який не дихає та не виявляє будь-яких інших ознак життя, таких як серцебиття, пульсація пуповини або певні рухи скелетних м'язів. [65].

Зазначимо, що встановлення факту настання смерті новонародженої дитини внаслідок специфіки її організму має певні труднощі, навіть для медичних працівників. У медичній практиці траплялися випадки, коли після проведеної реанімації дитини анестезіологом, акушер-гінекологом та педіатром була констатована смерть дитини, яку було відразу доставлено в патолого-анатомічне

відділення. Але при огляді дитини судмедекспертом було встановлено деякі ознаки життєдіяльності дитини.

Одним із важливих питань при кваліфікації дітовбивства є також визначення новонародженості, що характеризує специфічні ознаки потерпілого.

Таким чином, можна визнати, що медичні критерії не завжди є придатними для визначення періоду новонародженості при дітовбивстві.

Певні труднощі в застосуванні норми пов'язані також з тим, що в диспозиції розглядуваної статті "...законодавець використовує не тотожні терміни для вказівки на потерпілого й час вчинення злочину – ознаки, які в даному складі злочину є взаємопов'язаними" [52, с. 15]. Йдеться про новонароджену дитину, тобто таку, яка щойно або недавно народжена, та одночасно акцентується увага на часовій межі – "під час пологів та відразу після пологів".

Досліджуючи об'єктивні ознаки вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, розглянемо об'єктивну сторону складу цього злочину.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину є діяння у формі дії або бездіяльності. Іншими словами, без дій, без конкретного акту суспільно небезпечної поведінки людини не може бути вчинено жодного злочину. До необов'язкових ознак об'єктивної сторони належать суспільно небезпечні наслідки, причинно - наслідковий зв'язок між діянням та цими наслідками, місце, час, обстановка, спосіб та засоби вчинення злочину.

За особливостями конструкції, дітовбивство є злочином з матеріальним складом, тобто вважається закінченим лише з моменту настання смерті новонародженої дитини. Отже, обов'язковими ознаками дітовбивства є суспільно небезпечне діяння (дія чи бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок між ними. Обов'язковою ознакою також виступає час вчинення злочину, на що

вказує диспозиція ст. 117 КК України – “...під час пологів та відразу після пологів”.

Формами вираження діяння є дія чи бездіяльність, які за своїми соціальними та юридичними властивостями являють собою суспільно небезпечний, протиправний, свідомий, вольовий акт поведінки людини. Вбивство новонародженої дитини може бути вчинено шляхом активних дій (активне дітовбивство) та шляхом бездіяльності (пасивне дітовбивство).

Більшість дітовбивств, як показує аналіз матеріалів кримінальних справ, вчинюється шляхом активних дій матері, спрямованих на позбавлення життя дитини (66,7%). Найчастіше ці дії здійснюються шляхом удушення: здавлення ший, тіла, закриття дихальних отворів (33,3%), скидання з висоти (4,7%), втоплення у воді чи у фекальних масах (16,6%). Мають місце і такі активні дії, як нанесення смертельних ран колото-ріжучими, тупими предметами (7,3%) тощо.

Розглядаючи питання про наявність у даних умовах реальної можливості діяти в такий спосіб, слід з'ясувати питання про наявність чи відсутність у матері певних знань та вмінь щодо надання допомоги новонародженій дитині. Як показує практика, досить частими при пологах поза медичним закладом є такі способи бездіяльності, коли матір дитини не здійснює заходи щодо відокремлення та перев'язування пуповини, звільнення дитини від яйцевих оболонок, проведення заходів щодо збудження легеневого дихання, якщо немовля перебуває в асфіктичному стані. Як відомо, заходи щодо надання допомоги новонародженому передбачають наявність спеціальної медичної підготовки. Цілком очевидно, як слушно зазначає М.О. Трясоумов, вимагати таких знань та вмінь від кожної жінки недопустимо [79, с. 69]. Тому в кожному конкретному випадку слід з'ясовувати, які заходи були вжиті матір'ю для надання необхідної допомоги дитині, чи могла вона надати таку допомогу, чи знала і вміла це зробити.

Водночас трапляються випадки, коли жінка з метою приховування свого злочинного наміру посилається на свою недосвідченість, відсутність знань тощо. У таких випадках важливо враховувати сам факт приховування жінкою вагітності, уникнення постановки на медичний облік, які інколи вказують про наявність такого наміру.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є причинний зв'язок між винним діянням матері (дією або бездіяльністю) і суспільно небезпечними наслідками (смертю дитини). Причиною смерті новонародженої дитини можуть бути лише такі дії чи бездіяльність, які зумовлюють суспільно небезпечний наслідок у вигляді смерті. Тому важливим є вирішення питання про встановлення наявності чи відсутності причинного зв'язку, що покладається на слідчі та судові органи.

На відміну від інших ознак об'єктивної сторони, причинний зв'язок не завжди чітко виражений, що частково пояснюється особливостями пологового процесу. Смерть дитини може настати внаслідок об'єктивно-випадкових обставин. Наприклад, у результаті гіпоксії плода, пологової травми. Як зазначається в медичній літературі, останні відіграють провідну роль у структурі перинатальної смертності (близько 50%) [21, с. 353]. Такі випадки потребують призначення судово-медичної експертизи. Характер і локалізація отриманих дитиною ушкоджень під час народження, стан пологових шляхів матері дозволяють пояснити причину їх появи, а отже, і наявність чи відсутність причинного зв'язку.

Смерть дитини може настати також унаслідок необережних і навіть невинних дій матері. У зв'язку з цим, певний інтерес становлять випадки заподіяння смерті дитині при стрімких пологах, які характеризуються несприятливими умовами для жінки. Больові відчуття з'являються надто пізно, через що жінка не встигає звернутися за допомогою та навіть зручно розташуватись [70, с.43]. Дитина при

стрімких пологах “випадає” із пологових шляхів і може загинути від удару об поверхню. Водночас можливі випадки, коли жінка умисно займає позу, яка сприяє загоді смерті дитини, а потім намагається пояснити причину смерті своєї новонародженої дитини як результат стрімких пологів. Характер отриманих дитиною пошкоджень дозволяє експертам констатувати факт стрімких пологів, що особливо важливо для вирішення питання про наявність чи відсутність причинного зв’язку.

Характерною рисою наслідків будь-якого вбивства є настання смерті, яку медицина відносить до розряду насильницької, що заподіюється винними діями інших осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 115 КК України, вбивство – це умисне загоді смерті іншій людині [40]. Стаття 117 має назву “Умисне вбивство матір’ю своєї новонародженої дитини”, а отже, в якості наслідків дітовбивства визнається умисне загоді смерті новонародженій дитині. Дані наслідки можна визначити як фізичну шкоду у вигляді порушення чи зміни анатомічної і фізіологічної цілісності організму. Вони мають особистий характер, оскільки заподіюються безпосередньо людині (новонародженій дитині), та становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки за своєю природою є такими, що не відшкодовуються.

Убивство слід вважати закінченим, якщо настала біологічна смерть. Що ж стосується кваліфікації діянь, спрямованих на вбивство мертвнонародженої дитини, то рішення повинно прийматися за всіма правилами оцінки фактичної помилки у кримінальному праві при вчиненні вбивства [10, с. 176].

Як слушно зазначає А.М. Красіков, якщо у винної був умисел на вбивство новонародженого під час пологів і дії були вчинені проти дитини, що з’явилася на світ мертвнонародженою, то вчинене потрібно кваліфікувати як замах на вбивство новонародженої дитини (замах на

непридатний об'єкт) [32, с. 47]. У випадках, коли в результаті посягання новонароджений був врятований, також має місце замах на вбивство.

Однією з обов'язкових ознак дітовбивства, як уже зазначалось, є час. Дітовбивство – це злочин, який може бути вчинений тільки у певний часовий проміжок. При цьому статтею 117 КК України не визначено конкретних строків учинення злочину в часі, а лише зазначено: “...під час пологів або відразу після пологів”.

Щодо визначення критерію “під час пологів” у теорії немає суттєвих розбіжностей, якщо не враховувати різні погляди вчених стосовно початку кримінально-правової охорони життя людини, з яким потрібно, на наш погляд, пов'язувати момент початку, зазначеного у диспозиції ст. 117 КК України, періоду “під час пологів”. З медичної літератури відомо, що пологовий процес (пологи) включає три періоди: перший – це стадія розкриття шийки матки, яка може тривати до 18 год, другий – період зганяння плода, тривалість якого близько 2 год, третій період – послідовий, який розпочинається після появи плода на світ і закінчується виходом посліду. Така стадія є найкоротшою (5–30 хв.) [21, с.177–184]. Таким чином, в аспекті розглядуваної статті, період “під час пологів” це проміжок часу, який триває не з моменту початку пологів, а з моменту початку кримінально-правової охорони життя дитини та закінчується із завершенням пологового процесу.

Випадки умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини за час пологів (народження плода, послідового періоду), як свідчить практика, трапляються досить рідко. Переважна ж більшість дітовбивств учиняється якраз відразу після пологів. Водночас саме ця ознака (“відразу після пологів”) у теорії тлумачиться неоднозначно і викликає певні труднощі у застосуванні даної норми.

Якщо питання про визначення початкового моменту даного періоду є зрозумілим, він настає після завершення пологів (народження

посліду), то питання про момент закінчення цього проміжку часу – “відразу після пологів”, є надто суперечливим.

Важливе значення для характеристики об’єктивної сторони дітовбивства мають такі факультативні ознаки, як обстановка, місце та спосіб учинення злочину.

Місце пологів, як правило, стає місцем злочину, що пояснюється фізіологічним станом жінки на той момент. Як свідчить практика, жінки, що бажають позбутися дитини, зазвичай народжують таємно, без допомоги сторонніх. Такі пологи, як правило, не можуть не позначитися на здоров’ї породіллі.

Встановлення способу дій як ознаки об’єктивної сторони злочину має велике значення для їх кваліфікації. При вчиненні деяких убивств спосіб є кваліфікуючою обставиною. Стаття 117 КК України не містить жодних кваліфікованих видів убивства матір’ю своєї новонародженої дитини. Однак учені (С.В. Бородін, М.І. Загородніков, А.К. Звірбуль, Г. Шаріпова) зазначають, що дітовбивство може бути вчинене з обтяжуючими обставинами, зокрема з особливою жорстокістю, що підвищує ступінь суспільної небезпеки даного злочину. Г. Шаріпова пропонує посилити відповідальність, визнавши такий спосіб кваліфікуючою ознакою дітовбивства [87, с. 10].

У Постанові Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 р. №2 “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров’я особи” зазначається, що умисне вбивство матір’ю своєї новонародженої дитини кваліфікується тільки за ст. 117 КК України, навіть якщо воно й мало ознаки особливої жорстокості. На наш погляд, подібна позиція є обґрунтованою і послідовною. Вчинення вбивства з особливою жорстокістю пов’язано з усвідомленням винною особою завдання потерпілому особливих фізичних страждань (завдання психічних чи моральних страждань новонародженій дитині є неможливим). Але навряд чи можна стверджувати, що жінка,

перебуваючи в умовах високого фізичного та психічного навантаження, обумовленого пологовим процесом, усвідомлює жорстокість способу позбавлення життя немовляти, особливо в той момент, коли вона хоче якнайшвидше позбутися дитини.

Таким чином, ст.117 КК України доцільно доповнити частиною другою, де б передбачалося більш суворе покарання за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, вчинене повторно.

1.3. Суб'єктивні ознаки злочину, передбаченого статтею 117 КК України

Суб'єкт злочину –це фізична осудна особа, що вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 117 КК України – спеціальний, тобто наділений як загальними ознаками суб'єкта, так і додатковими спеціальними (особливими). Кримінальній відповідальності за даний злочин підлягає осудна фізична особа, яка досягла 14 років. При цьому суб'єктом дітовбивства може бути тільки певна особа: за статтю це може бути тільки жінка, по відношенню до потерпілого – матір (роділля – вагітна від початку пологів до їх закінчення; породілля – жінка після пологів) [21, с. 178].

Виходячи з аналізу диспозиції статті, слід розуміти, що саме особливості суб'єкта є підставою для віднесення норми про дітовбивство до складів злочинів з пом'якшуючими обставинами.

Як відомо, цією специфічною ознакою є так званий особливий психофізичний стан жінки, обумовлений пологами [88, с. 156; 39, с. 37; 53, с. 52–54; 27, с. 237].

Аналіз точок зору, наведених у літературі, дозволяє зробити висновок, що жінка під час пологів і відразу після них знаходиться у стані збудження, в якому її здатність розуміти та оцінювати свої дії послаблюється. Однак цей стан не асоціюється з психічними захворюваннями, оскільки в цьому випадку постало б питання про божевілля матері. Характерний психофізичний стан є наслідком лише одиничних аномалій у психічній діяльності суб'єкта, але, в рамках розумності [79, с. 80].

Окремими науковцями розглядається своєрідний психофізичний стан як вираження стану обмеженої осудності (Л.І. Глухарьова, В.К. Грищук, Т.М. Приходько, О.П. Рябчинська) [15, с. 39; 63, с. 84–85; 67, с. 82]. Так, Л.І. Глухарьова відмічає, “...при дітовбивстві пологи, які відбуваються в ненормальній обстановці, змінюють хід інтелектуально-вольових процесів у роділлі (наприклад, у неї гіперболізується уява, спотворюється обсяг свідомості, переважає емоційний момент, знижуються контрольні-вольові функції тощо). У зв'язку з цим, роділлі неадекватно сприймає обставини і реагує на ситуацію. Тому її слід визнавати зменшено осудною” [15, с. 39].

Далі Ф. Сафуанов зазначає, що “...тим не менше кримінальне законодавство враховує особливий психофізичний стан жінки під час пологів або відразу після пологів” [69, с. 29–30].

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що обмежена осудність та особливий психофізичний стан не є тотожними, з чим, на наш погляд, слід погодитись, оскільки:

- якщо ототожнювати обмежену осудність та особливий психофізичний стан, то ст.117 КК України видається зайвою, оскільки враховувати психічний стан жінки можна через інститут обмеженої осудності, загальний для всіх злочинів. Проте законодавець виділяє даний вид злочину як привілейований, враховуючи саме особливий психофізичний стан.

Законодавство про кримінальну відповідальність деяких країн розглядає особливий психофізичний стан та обмежену осудність як самостійні ознаки дітовбивства. Так, конструкція ст. 106 КК РФ (вбивство матір'ю новонародженої дитини) передбачає “вбивство у стані психічного розладу, що не виключає осудності” (законодавець має на увазі психічні аномалії, що свідчать про обмежену осудність [60]) як альтернативу вбивству під час пологів та відразу після них;

- якщо психічні аномалії, відхилення, що не досягають рівня, що виключає осудність, зазвичай виступають як спонукальний фактор, умова суспільно небезпечного вчинку [44, с. 17], то у випадку дітовбивства, як показує аналіз матеріалів кримінальних справ, рішення приймається свідомо та, за звичай, створюється до пологів. Отже не можна засвідчувати, що на даний момент і взагалі жінка має обмежений розум. Але, як показує практика, її дії кваліфікуються за ст.117 КК України, тобто враховується особливий психофізичний стан;

- відповідно до законодавства (ст. 20 Кримінального кодексу України), особа, яка на момент вчинення злочину через свій психічний розлад не могла повністю реалізувати свої дії (бездіяльність) та (або) контролювати їх, вважається обмеженим розумом. Водночас закон не визначає ознак медичного критерію, а в літературі зазначається, що він має включати хронічні або тимчасові хворобливі розлади психічної діяльності, які належать до непсихотичного рівня. Але чи можна вважати особливий психофізичний стан хворобливим психічним розладом? У літературі впливає, що пологи в особливій обстановці та відповідній ситуації є неболісним розладом розумової діяльності [63, с. 36].

Як слушно, на нашу думку, зазначає Л.А. Остапенко, жінку в процесі пологів не можна розглядати як таку, що вона повністю усвідомлює свої дії та контролює їх. Але це навіть не стан обмеженого

розуму, оскільки для його встановлення потрібна наявність психічного захворювання [57, с. 47].

Автори науково-практичного коментарю до ст. 117 КК України вказують, що основною причиною визнання цього злочину вбивством за пом'якшуючих обставин є особливий психічний і фізичний стан жінки в період пологів або відразу після них, який послаблює її спроможність керувати своїми діями [36, с. 204]. На наш погляд, переміна вольової та інтелектуальної поведінки хоч і відбувається, утім не внаслідок хворобливого психічного розладу, а внаслідок тимчасових особливостей як психічного, так і фізичного стану.

Водночас не виключено, що жінка під час пологів або одразу після них може перебувати під впливом хворобливого психічного розладу, тобто мати обмежений розум. Особливий психофізичний стан може збігатися з обмеженою осудністю. Такі випадки, хоча і рідкісні, трапляються в судовій (слідчій) практиці.

Медицина визнає, що вагітність має значний вплив не лише на фізіологічні процеси, а й на розумову діяльність [1, с. 96-97]. Чому це відбувається? Плід - це білкове утворення, яке багато в чому відрізняється від організму матері: воно має власну імунну систему, свою кров, резус -приналежність тощо. Плід живе, продукти відходу потрапляють у навколоплідні води, а з всмоктується в кров матері. В результаті нервова система матері та весь її організм роздратовані. Крім того, в період, що передує пологам, жіночий організм несе величезні гормональні навантаження. Так, "...під час вагітності вміст у крові естрогену та прогестерону збільшується в тисячу разів, потім, після пологів, різко знижується до нормального рівня або значно нижче" [86, с. 4].

Більш того, навіть нормальна вагітність впливає на психіку жінки. Такі вагітні характеризуються "...як емоційно нестабільних, вони відчувають слабкий ступінь вираженості нервово-психічного

напруження” [1, с. 102]. Отже психіка будь-якої вагітної жінки під час вагітності нестійка і мінлива.

Без вагітності не може бути пологів, тому на початку пологів жінка вже перебуває в емоційно нестійкому стані. У той же час саме під час пологів виникають гормональні передумови, “...довготривалі психічні перевантаження, що передують їм, досягають своєї максимальної величини” [12, с. 114]. Під час пологів має місце больова домінанта, яка переважає над всіма іншими. Пологовий акт, як стверджують медики, “...супроводжується не тільки мобілізацією фізичних сил роділлі, а й великим нервовим напруженням, відчуттям страху та болем” [28, с. 41–42], а “...довготривалі й повторні болі інколи призводять до порушення ясності свідомості й неправильної поведінки” [51, с. 60]. Збільшувати чутливість до болю під час пологів може несприятлива особиста життєва ситуація та негативні емоції [83, с. 11]. Коли існують соціальні причини (наприклад, позашлюбна вагітність), то в умовах болю нівелюються домінуючі, соціально прийнятні шляхи їх подолання.

Розглядаючи особливий психофізичний стан, слід враховувати сукупність процесів, як фізичних (пологи, біль, які супроводжують), так і психічних (нервова напруга під час пологів, страх тощо), які сприяють зниженню здатності чітко розуміти сенс своїх дій і керувати ними. Ці процеси стосуються кожної жінки, і, за словами лікарів, незалежно від наявності несприятливої життєвої ситуації, психічні зміни завжди відбуваються під час пологів, а мати, як правило, астенична і сильно емоційно лабільна. [4, с. 203].

Отже, особливий психофізичний стан притаманний кожній вагітності й пологам та має місце у всіх випадках дітовбивств.

Проте питання щодо наявності такого стану у всіх випадках убивств матір'ю своєї новонародженої дитини є дискусійним у доктрині

кримінального права. На жаль, більшість авторів, що досліджують дітовбивство, дають поверхову оцінку саме цьому питанню.

Як показує наш аналіз, у роботах цих авторів, що вивчають цю проблему, сформувалися два підходи.

Отже, більшість дослідників вважає, що особливий психофізичний стан під час вбивства дітей в деяких випадках може статися, а в інших він може бути відсутнім. (згідно з думкою С.В. Бородіна, Л.І. Глухарьової, А.Л. Карасової та ін.) [8, с. 114; 15, с. 39–40].

Деякі вчені стверджують, що у розглянутій статті передбачається припущення про особливий психофізичний стан, який супроводжує кожен вагітність і пологи, а отже, має місце у всіх випадках дітовбивств (Л. Кругліков, М.О. Трясоумов) [42, с. 119; 79, с. 83].

На нашу думку, особливий психофізичний стан присутній у всіх випадках, коли мати вбиває свою новонароджену дитину під час пологів або відразу після пологів. Тобто має місце так звана незаперечна юридична презумпція - коли стан суб'єкта злочину безпосередньо пов'язаний з певним періодом часу.

Додаткова спеціальна ознака суб'єкта дітовбивства вказана законодавцем у диспозиції розглядуваної статті. У ній зазначено, що відповідальність за вбивство своєї новонародженої дитини несе тільки мати цієї дитини. Таким чином, у відповідності із загальною теорією кримінального права ця ознака характеризує взаємовідносини суб'єкта з потерпілим [43, с.286] або вказує на сімейно-родинні стосунки між злочинцем і потерпілим [47, с.19]. Водночас сьогодні існують певні складнощі в тлумаченні даної норми, які пов'язані з визначенням поняття “матір”. Справа в тому, що визначення цього поняття в кримінально-правовому розумінні не узгоджується з тим, яке дається в сімейному законодавстві України.

У сімейному праві діє загальний принцип, згідно з яким матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Однак, водночас, ст. 123 Сімейного

кодексу України констатує, що у разі імплантації в організм іншої жінки зародка зачатого подружжям, батьками дитини є подружжя. У медицині цей метод називають екстракорпоральним заплідненням та відносять до нових репродуктивних технологій, що почали застосовуватись в Україні з 1987 р. з метою часткового вирішення проблеми безпліддя та у зв'язку з катастрофічним зниженням народжуваності. Даний вид медичної допомоги передбачений ст. 48 Основ законодавства про охорону здоров'я та передбачає перенесення ембріону в організм іншої жінки (сурогатної матері) з метою виношування й народження дитини з подальшою передачею дитини особам, які її чекають. Унаслідок цього, безумовно виникає запитання кримінально-правового характеру: хто буде суб'єктом злочину в такому випадку? Чи є сурогатна матір матір'ю в розумінні ст. 117 КК України.

Однозначно, що на останнє запитання можна дати позитивну відповідь, оскільки сурогатна матір виношує і народжує дитину, а отже, на неї поширюються процеси, пов'язані з вагітністю та пологами. Таким чином, матір'ю в аспекті ст. 117 КК України може виступати тільки жінка, яка є матір'ю за фактом народження дитини. Відповідно жінка, яка є матір'ю за законом, тобто за фактом усиновлення чи удочеріння не може бути суб'єктом дітовбивства і несе відповідальність на загальних підставах.

У зв'язку з цим, на наш думку, було б доцільно уточнити термін “матір'ю” в диспозиції розглядуваної статті та викласти її в такій редакції: “умисне вбивство матір'ю (роділлею, породіллею) своєї новонародженої дитини”.

При розгляді суб'єктивних ознак дітовбивства, певний інтерес становить проблема співучасті в даному злочині.

Як зазначалося, суб'єктом дітовбивства є матір, яка народила дитину і перебуває в особливому психофізичному стані. Ця якість є індивідуальною, притаманною лише матері. Постає запитання: чи

можуть інші особи, які беруть участь у вбивстві немовляти, нести відповідальність за вказаною нормою? Чи можлива співучасть у злочині осіб, які не мають ознак спеціального суб'єкта?

У КК України не передбачено, що співучасть у злочинах зі спеціальним суб'єктом неможлива. А в літературі визнається можливість співучасті осіб, які не є спеціальними суб'єктами, у злочинах зі спеціальним суб'єктом. Крім організаторів, підбурювачів, пособників, співучасником таких злочинів визнаються й виконавці, у тих випадках, коли частина об'єктивної сторони злочину може бути виконана особою, яка не є спеціальним суб'єктом [37, с. 208].

Стосовно дітовбивства питання співучасті вирішується неоднозначно. Більшість авторів заперечують можливість співучасті в даному злочині (В.І. Борисов, О.М. Попов, В.В. Сташис та ін.). Зокрема, О.М. Попов зазначає, що "...привілейований склад злочину може застосовуватися тільки до жінки, яка виносила та народила дитину. Дії інших осіб під дану статтю КК не підпадають ... співучасть в дітовбивстві неможлива" [61, с. 57].

Інші вчені не заперечують співучасті у дітовбивстві (В.В. Кирилов, М.Й. Коржанський, М.О. Трясоумов) [24, с. 224; 30, с. 144; 79, с. 15].

Так, М.Й. Коржанський вказує на те, що "...інші особи, крім матері, можуть бути співучасниками вбивства, вчиненого матір'ю. У таких випадках їх дії кваліфікують за статтями 27 і 117 КК України" [30, с. 144].

Повнота характеристики суб'єктивних ознак дітовбивства передбачає з'ясування суб'єктивної сторони розглядуваного складу злочину. Встановлення всіх її ознак є завершальним етапом у констатації складу злочину як єдиної підстави кримінальної відповідальності, без досконалого дослідження якої неможлива правильна юридична оцінка і кваліфікація вчиненого діяння, а відповідно справедливе покарання й забезпечення законності [45, с. 4].

Відомо, що суб'єктивна сторона характеризує психічну сторону злочинного вчинку і включає в себе вину, мотив, мету та емоційний стан особи. Основною ознакою, що визначає суб'єктивну сторону злочину, є вина. Як видно з диспозиції розглядуваної статті, дітовбивство – це злочин, який учиняється тільки умисно. При цьому, як свідчить практика, дітовбивство може бути вчинено як з прямим, так і з непрямим умислом.

Водночас вивчення судової та слідчої практики показує, що здебільшого дітовбивство – це злочин з прямим умислом (61,3%), у процесі вчинення якого винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачає можливість і невідворотність настання смерті немовляти й бажає її.

У цих випадках обставини справи свідчать про те, що винна використовувала дії (бездіяльність), спрямовані на вбивство новонародженої дитини, внаслідок яких невідворотно наставала смерть останньої. До подібних дій (бездіяльності) можна віднести удушення, втоплення, нанесення колото-ріжучих ран, залишення на морозі тощо. Рідше дітовбивства вчинюються з непрямим умислом, коли винна з метою позбавитися дитини залишає її в місцях, де виявлення і спасіння, а також надання першої необхідної допомоги відразу після народження малоймовірно.

У теорії кримінального права визнається, що поділ умислу на прямий та непрямий має важливе значення для кваліфікації злочинів та індивідуалізації кримінальної відповідальності й покарання [36, с. 116].

Однак для кваліфікації дітовбивства даний поділ значення не має, а може впливати лише на призначення покарання. Щодо цього питання точки зору вчених збігаються. Проте дискусійним є питання щодо значення інших видів умислу, що є предметом теорії кримінально-правових учень, зокрема питання про кримінально-правове значення

таких видів умислу, як заздалегідь обдуманий умисел та умисел, що виник раптово.

Як зазначає В. Лунєєв, наперед продуманий умисел з'являється задовго до безпосереднього вчинення злочину, суб'єкт заздалегідь готується до його вчинення, розробляє способи реалізації, проводить підготовчі дії, забезпечує алібі тощо [46, с. 39].

Водночас раптовий умисел має місце в тих випадках, коли між моментом виникнення та моментом реалізації немає часового розриву, він реалізується практично одразу після виникнення [84, с.124]. Характерним прикладом дітовбивства з раптовим умислом є випадки, коли винна не приховує вагітність, однак при цьому вчиняє вбивство немовляти під час пологів або відразу після них.

Деякі вчені пропонують здійснювати кваліфікацію на загальних підставах. “Дітовбивство, коли винна заздалегідь готується до нього, було б неправильно визнавати вчиненим при пом'якшуючих обставинах”, – стверджує С.В. Бородін [10, с. 177].

З вищевикладеного випливає, що оскільки пом'якшуючою обставиною виступає особливий психофізичний стан жінки, то слід розуміти, що виявлення умислу до пологів виключає наявність цього стану під час убивства новонародженої дитини. Відповідно дії матері мають кваліфікуватися як убивство малолітньої дитини.

Якщо припустити, що у винної особи задовго до пологів сформувався умисел, то, по-перше, не можна стверджувати, що під час пологів чи відразу після них жінка не перебувала в особливому психофізичному стані, оскільки наявність останнього, на наш погляд, не залежить від наявності чи відсутності вказаного виду умислу (ми розглядаємо цей стан як такий, що має місце в усіх випадках убивств новонароджених дітей). Наприклад, зрозуміло, що наявність заздалегідь обдуманого умислу логічно припускає й відповідну підготовку до ретельного приховування слідів злочину. Однак, як показує практика,

при вчиненні вбивства своєї новонародженої дитини досить часто жінки неадекватно діють щодо приховування слідів злочину, хоча умисел був сформований ще задовго до пологів.

Так, Ф., завагітнівши, вирішила позбутися дитини, на медичний облік не ставала, вагітність ретельно приховувала. Відчувши початок пологів, вийшла за паркан свого приватного будинку, народила дитину, яку там і залишила [35]. Як бачимо, у даній ситуації мав місце заздалегідь обдуманий умисел, але при цьому сліди злочину не приховувалися, що дозволяє зробити висновок про вчинення злочину в особливому психофізичному стані.

По-друге, якщо має місце заздалегідь обдуманий умисел, то він виникає в період вагітності, тобто в момент, коли жінка особливо гостро переживає й реагує на травмуючі чинники. У такій ситуації поведінка вагітної є часто хаотичною, позбавленою логіки, що свідчить про глибину емоційного стресу, який заважає адекватно оцінити ситуацію та повноцінно керувати своїми діями. Прикладом цьому може слугувати вже згадувана справа по обвинуваченню П., яка дізнавшись про свою вагітність, вирішила приховувати її від батьків та знайомих, оскільки була неодруженою. Однак через деякий час колеги по роботі помітили зміни в її зовнішності та запропонували свою допомогу в майбутньому утриманні та вихованні дитини. П. через деякий час зверталася до батька дитини, який відмовив їй в одруженні. Незважаючи на це, П. стала на медичний облік, але, народивши дитину, відразу після пологів убила її [54]. Як бачимо, у даному випадку мають місце хаотичні дії, неадекватна поведінка, відчай тощо.

По-третє, у період вагітності, тобто тоді коли, зазвичай виникає злочинний намір, жінка не може реалізувати його через об'єктивні обставини, а саме внутріутробне знаходження плода.

Отже, умисний намір не виключає привілей дітовбивства, тому слід погодитися з прихильниками позиції, згідно з якою умисний намір

не впливає на кваліфікацію. Однак, звичайно, покарання має бути адекватним та справедливим. Виявлення умисного наміру впливає ступінь суспільної небезпеки злочинця і злочинця, тому слід брати до уваги під час вироку злочинцю, що дозволяє застосувати санкції за ст. 117 КК України, межі якої розширено чинним законодавством про кримінальну відповідальність.

Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони злочину відіграють також мотив, мета та емоційний стан, які повинні бути враховані при винесенні обвинувального вироку [37, с. 162].

У кримінальному праві під мотивом прийнято розуміти усвідомлене спонукання особи до вчинення злочину. При цьому, про мотиви йдеться лише в разі вчинення умисних злочинів. Отже, дітовбивство – це мотивований злочин.

Мотиви дітовбивства в літературі оцінюються по-різному. Так, С.В. Бородін вважає, що мотиви цього злочину є переважно низинними, егоїстичними, а інколи мають навіть корисливий характер. У зв'язку з цим, він заперечує виділення дітовбивства в самостійний склад убивства при пом'якшуючих обставинах [8, с. 114].

Водночас деякі автори мають протилежну точку зору. Вони вважають, що мотиви дітовбивства є специфічними і особливістю їх є те, що вони, як правило, позбавлені низинного характеру. До них відносять: сором через народження позашлюбної дитини, введення жінки в оману, розчарування, страх перед батьками, матеріальні й моральні труднощі у вихованні дитини одинокою матір'ю.

Водночас більшість учених зауважують, що дітовбивство рідко вчинюється за одним мотивом, воно є результатом "...певної сукупності їх, причому такої, яка дає підстави стверджувати про збіг на даному етапі життя жінки складних особистих або сімейних обставин" [15, с.

45]. А.В. Наумов до таких обставин відносить віроломну поведінку коханої людини, важке становище, в якому жінка опинилась у зв'язку з вагітністю і пологами, та називає їх спонукальними причинами дітовбивства [55, с. 97].

Проведений нами аналіз кримінальних справ показав, що в результаті збігу складних особистих чи сімейних обставин учиняється переважна більшість даних злочинів (60%). При цьому найбільш типовими мотивами в цій сукупності виступають: сором перед оточуючими у зв'язку з народженням позашлюбної дитини (53%), труднощі матеріального характеру (41%), небажання обтяжувати себе дітьми (2%), недостойна поведінка батька дитини (2%), зачаття в результаті зґвалтування (2%), інші мотиви. Аналогічні результати показує опитування жінок-дітовбивць. Водночас видно, що цей злочин є наслідком, зазвичай, страху перед ганьбою, тобто основним мотивом виступає сором через народження позашлюбної дитини.

В окремих випадках сором виступає основним мотивом і при народженні дитини в шлюбі. Так, обвинувачена К., одружена, 1951 року народження (на момент вчинення злочину – 44 роки), таємно народила дитину і з метою позбавлення життя залишила її в лісі. Вона пояснила, що про свою вагітність нікому не розповідала, соромилась її, оскільки має трьох дорослих дітей та двоє онуків. Думка про народження дитини в немолодому віці постійно гнітила К., у зв'язку з чим виник намір убити дитину [33].

Однак у більшості випадків убивства матір'ю своєї дитини, народженої в шлюбі, основним мотивом виступає, як показує дослідження, важке матеріальне становище (89%).

Типовим прикладом цьому може слугувати справа засудженої П. Дізнавшись про свою вагітність і будучи в шлюбі, вона вирішила зробити аборт, в якому їй було відмовлено через пізні строки вагітності.

Народивши дитину, П. вбила її, пояснивши це тим, що її сім'я (чоловік та четверо дітей) перебуває в скрутному матеріальному становищі [34].

Сьогодні мотив матеріального характеру, як показує проведене нами дослідження, виступає як один з основних, на відміну від минулих років, виходячи з попередніх досліджень багатьох учених (Л.І. Глухарьової, А.В. Наумова, Т.Д. Цибуленко та ін.). Так, Т.Д. Цибуленко зазначає, що удавані побоювання матеріальних труднощів виступали мотивом всього у 8,5 % випадків [85, с. 61].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що дітовбивство – це злочин, який учиняється, переважно, з мотивів “морального” характеру. Але це не означає, що подібний злочин не може вчинюватись і з низинних спонукань.

Деякі вчені зазначають, що “...в ряді випадків дітовбивство вчинюється в силу причин егоїстичних, а інколи корисливих”[19, с. 111]. Л. Сердюк називає ці мотиви новими, сформованими в наш час, такими, що ґрунтуються на ухиленні від вимог релігії та моралі [70, с. 43–45]. При цьому деякі вчені пропонують у таких випадках кваліфікувати вказані дії на загальних підставах [19, с. 111; 55, с. 262]. Як показує проведене дослідження, інколи дійсно мають місце егоїстичні мотиви, наприклад небажання обтяжувати себе дітьми, але виявлення цих мотивів, на наш погляд, не дає вагомих підстав ставити діяння, вчинене в обумовленому положенні стані, на один рівень з кваліфікованими складами вбивств. Дані мотиви варто враховувати, на нашу думку, при призначенні винній особі покарання. Що ж до корисливих мотивів, то такі не мали місце в жодній з вивчених нами справ, крім того, як видається, особливості розглядуваного злочину взагалі виключають останні.

Крім розглянутих, у літературі виділяють й специфічні мотиви дітовбивства, а саме вбивство новонародженої дитини зі співчуття, що може мати місце при народженні дитини з вродливостями.

У цілому питанням евтаназії присвячено доволі широке коло праць. І хоча до неї ставлення переважно негативне, у сучасній кримінально-правовій доктрині висловлюються пропозиції про виділення в самостійну привілейовану норму випадків убивства безнадійно хворих новонароджених їх батьками та родичами.

Відомо, що вбивство потвори, каліки як особливий вид злочину виділялось на початку ХХ ст. у болгарському законодавстві про кримінальну відповідальність. Даний склад злочину не передбачений сучасним законом про кримінальну відповідальність, оскільки право на життя має кожна дитина незалежно від її фізіологічних особливостей чи стану здоров'я. Однак подібні дії, вчинені матір'ю (під час пологів або відразу після них) такого немовляти, повинні кваліфікуватись як дітовбивство, враховуючи особливий психофізичний стан породіллі, який може значно посилюватись у зв'язку з народженням дитини з вродливостями. Дії ж інших осіб (батька, родичів) підлягають кваліфікації на загальних підставах.

Мотив злочину тісно пов'язаний з метою, між ними існує певний внутрішній зв'язок. Однак вони по-різному характеризують вольовий процес. Якщо мотив дає відповідь на запитання, чому особа вчиняє злочин, то мета дозволяє визначити заради чого особа його вчиняє. Метою дітовбивства є позбавлення життя немовляти. Її досягнення може виступати необхідною ланкою в досягненні основної мети (збереження своєї честі, шлюбу тощо), при цьому вбивство дитини має проміжний характер. Однак, на відміну від мотиву, мета властива тільки злочинам з прямим умислом, а отже, й дітовбивству.

Поряд з мотивом і метою інколи важливе значення у кримінально-правовій оцінці вчиненого діяння має така психічна характеристика, як емоційний стан.

У психології емоційний стан розглядають у рамках психічних станів, під якими розуміють особливу характеристику психічної

діяльності людини за певний період часу. Вони викликаються зовнішніми обставинами, самопочуттям даної особистості, її індивідуальними особливостями і впливають на поведінку і дії [6, с. 88]. Виділяють певні види емоційних станів: настрій, пристрасть, страх, стрес, афект, фрустрація, які в тій чи іншій мірі можуть проявлятися при подібних злочинах.

Так, відомо, що на настрої людини можуть впливати органічні процеси, а при дітовбивстві – це може бути сама вагітність чи її ускладнення, грубість чи байдужість батька дитини, родичів, характер взаємовідносин між людьми, недовіра.

Страх, який супроводжує переважно позашлюбну вагітність, також як психологічна реакція може впливати на фізіологічні, нервові, психічні процеси.

Інколи, як показує аналіз матеріалів кримінальних справ, вагітність дітовбивць супроводжувалася розчаруванням, відчаєм, апатією, тобто станом фрустрації, який може проявлятися в агресивності, байдужості до власної дитини.

Щодо афекту, то з усіх емоційних станів тільки йому надається кримінально-правове значення. Отже, емоційний стан не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони даного складу злочину.

На нашу думку, емоційний стан жінки разом з фізичними та психічними процесами, що супроводжують вагітність і пологи, можна розглядати як складову особливого психофізичного стану, який є підставою, що пом'якшує відповідальність. Однак не кожне дітовбивство обумовлене однаковим ступенем емоційного напруження, оскільки психічні стани кожної людини своєрідні, нерозривно пов'язані з індивідуальними особливостями особистості. А відтак, емоційний стан при дітовбивстві повинен враховуватися при визначенні ступеня вини особи, що є запорукою правильної кваліфікації злочину і визначення справедливої та адекватної міри покарання.

РОЗДІЛ 2

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДА ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 117 КК УКРАЇНИ

2.1 Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за законодавством країн Європи

Відповідно до ст. 117 КК України, конкретними ознаками умисного вбивства матері її новонародженої дитини є: потерпіла - це новонароджена дитина власної жінки; спеціальний суб'єкт - виключно мати потерпілої дитини, є здоровим і на момент вчинення злочину досяг 14 -річного віку, а також ситуації пологів або безпосередньо після них.

Враховується момент, коли мати має намір вбити новонароджену дитину, що не впливає на кваліфікацію злочину.

Якщо цей злочин був вчинений у співучасті з іншими особами (батьком дитини, знайомими тощо), то дії спільників слід кваліфікувати за п. 2, 12 ч. 2 ст. 115, якщо вони є співучасниками злочину, або щодо цих пунктів та відповідних частин ст. 27 КК, якщо вони були іншими співучасниками злочину. Обставини, що пом'якшують відповідальність матері, не поширюються на спільників.

У кримінальному законодавстві держав континентальної Європи відповідальність за вбивство дітей формулюється по -різному. Привілейований склад вбивства дітей існує в кримінальному законодавстві багатьох держав континентальної Європи. Це, наприклад, Фінляндія, Швейцарія, Нідерланди, Данія, Болгарія, Румунія, Австрія, Польща, Швейцарія, Україна.

Водночас законодавці цих штатів приписують пом'якшувальні обставини зовсім іншим обставинам. А саме:

1) вплив пологів на психічний і фізіологічний стан матері з обмеженням строку обмеження часу вчинення злочину - під час пологів або безпосередньо після нього (Болгарія, Данія, Україна, Естонія). Так, відповідно до статті 117 Кримінального кодексу України, відповідальність матері пом'якшується за умови, що вбивство дитини було вчинене під час пологів або відразу після нього, тобто законодавець обмежує вчинення цього злочину певним досить коротким проміжком часу, тоді як особливий психофізіологічний стан жінки послаблює її здатність контролювати свої дії. В інших випадках відповідальність за вбивство матері своєї дитини на загальних підставах.

Відповідно до § 116 Кримінального кодексу Естонії 2001 р., вбивство матері своєї новонародженої дитини під час або відразу після пологів карається позбавленням волі на строк до п'яти років [72, с. 200].

2) поєднання часу пологів з мотивом чи травматичною ситуацією. У Швеції єдиним бажаним видом вбивства є дітовбивство (стаття 3, глава 3 Кримінального кодексу Швеції, 1962 р.). Жінка, яка позбавляє життя своєї дитини під час народження або під час пологів, коли її психічний стан порушується або якщо вона відчуває гостру потребу, повинна бути засуджена за вбивство дитини до позбавлення волі на строк не більше 6 років [72, с. 200].

Ми стверджуємо, що нижня межа санкції не фіксована. Вбивство матері своєї новонародженої дитини є привілейованим злочином, оскільки санкція статті за просте вбивство передбачає від 6 до 10 років позбавлення волі, а за грубе вбивство - 10 років або довічне ув'язнення.

3) поєднання часу пологів з психофізичним станом матері, викликаним пологами. Отже, ст. 119 КК Латвії 1998 р. Передбачає відповідальність за вбивство матері своєї дитини, вчинене під час пологів або одразу після нього під впливом викликаного ними психічного та фізіологічного стану »[72, с. 201].

У ст. 4 глави 21 Кримінального кодексу Фінляндії 1889 р. (Зі змінами та доповненнями 1995 р.) Говорить про «стан імпотенції або розлад, викликаний пологами», ст. 116 Кримінального кодексу Сербії 2005 р. - про «стан безладу, спричинений доставкою». Кримінальний кодекс Австрії 1974 р. (§ 79) та Кримінальний кодекс Ліхтенштейну 1987 р. Встановлюють відповідальність матері за спричинення смерті дитини під час пологів або в той час, коли вона ще перебуває під впливом акту народження”[56, с. 236].

Особливий психофізичний стан жінки, пов'язаний з пологами, як пом'якшувальна обставина, висвітлюється КК Швейцарії у ст. 116: «Якщо мати вбиває свою дитину під час пологів або в період, коли вона перебуває під впливом процесу пологів, то вона засуджується до ув'язнення» [56, с.236].

4) мотиви та цілі вбивства дітей. Кримінальний кодекс Нідерландів говорить про «вплив страху розкриття інформації про те, що мати народила дитину». Кримінальний кодекс Данії у ч. 1 ст. 238 Кримінального кодексу передбачає такі мотиви, як катастрофа, боязнь зганьбитися, слабкість і паніка, спричинена пологами, коли мати вчинила вбивство новонародженої дитини.

Покарання - позбавлення волі на строк до 4 років. З огляду на привілей дітовбивства, здається, що мотив сорому, страх засудження суспільства, бажання уникнути ганьби позашлюбного народження як привілейованого чинника втратили своє колишнє значення.

Дослідження дозволяє зробити висновок, що в чинному закордонному законодавстві дітовбивство визнається злочином із привілейованим складом, як правило, незалежно від того, народилася дитина у шлюбі чи ні.

У кримінальному законодавстві держав континентальної Європи є й інші особливості встановлення відповідальності за злочин, про який йдеться. Таким чином, законодавці деяких штатів пройшли через

закріплення відповідальності за вбивство новонародженої дитини, не тільки матері дитини, але й її батька.

Норвезький законодавець встановив кілька правил, що стосуються відповідальності генетичного батька дитини. Так, стаття 240 Кримінального кодексу Норвегії передбачає відповідальність батька дитини, якщо жінка посягає на життя дитини, що народилася, або навіть плода, через бідність або інший безпорадний стан у зв'язку з невдачею батька дитини виконувати свої обов'язки. Санкція статті передбачає до 3 років позбавлення волі [72, с. 203]. Крім того, за бездіяльність може виникнути відповідальність батька. 241 КК зазначає: «чоловік, який знає про те, що жінка, яка завагітніла від нього, замишляє будь-який злочин, спрямований проти життя дитини, або який ставить під загрозу її життя, і не передбачає ніяких дій, щоб запобігти злочину, підлягає покаранню у виді тюремного ув'язнення строком до трьох років. Якщо злочин призвів до смерті дитини, може бути призначено покарання у виді тюремного ув'язнення строком до чотирьох років» [72, с. 203].

Ще однією особливістю чинного кримінального законодавства держав континентальної Європи є те, що відповідно до побудови диспозиції відповідних статей (Кримінальний кодекс Польщі, Кримінальний кодекс Швейцарії, Кримінальний кодекс Болгарії) вони сформульовані як прості, вони називають лише варіант протиправної поведінки, не розкриваючи та не пояснюючи її природи. Водночас в інших країнах (Кримінальний кодекс Данії, Кримінальний кодекс Норвегії) конструкції диспозицій за нормами мають детальний, описовий характер, вони не лише називають злочинним діянням, а й розкривають його істотні ознаки.

Законодавство окремих країн (Нідерланди, Норвегія, Болгарія) характеризується наявністю двох - трьох норм, що встановлюють відповідальність за вбивство новонародженої дитини матір'ю. Прикладом цього є формулювання норми про відповідальність за

вбивство новонародженої дитини, сформульованої норвезьким законодавцем, в якій відповідальність за цей злочинний акт закріплена в трьох статтях § 234, 241, 244, які регулюють як вбивство новонароджена дитина від матері та залишення її безпорадного стану, що спричинило смерть або шкоду здоров'ю [56, с. 238].

Стаття 120 Кримінального кодексу Болгарії встановлює відповідальність за вбивство її дитини матір'ю, вчинене під час пологів або відразу після пологів, а покарання за це діяння передбачає позбавлення волі на строк до трьох років. Крім того, Кримінальний кодекс Болгарії також містить норму, що регулює вбивство «новонародженої потворної дитини», яка передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до одного року або виправних робіт. Отже, ці композиції класифікуються як привілейовані. Обставини, що пом'якшують покарання, законодавець визначає стан матері, зумовлений пологами, а також чинник фізичного аномального розвитку дитини [72, с.205].

Наступні особливості регулювання відповідальності за вбивство новонародженої дитини матір'ю слід віднести до формування умислу. Так, КК Нідерландів поміщає в собі дві кримінально -правові норми, що передбачають відповідальність за умисне вбивство новонародженої дитини. Перш за все, відмінність між ними полягає в моменті формування наміру. Так, ст. 290 КК передбачає відповідальність матері за вбивство новонародженої дитини, умисел якої виник як під час пологів, так і безпосередньо після них, а у ст. 291 КК - до пологів. Перший склад злочину є привілейованим, карається позбавленням волі на строк до 6 років або штрафом. Санкція ст. 291 КК більш суворий - до 9 років позбавлення волі або штраф. Тяжке вбивство особи, яка не є дитиною за ст. 289 КК Нідерландів, карається позбавленням волі на строк до 20 років або штрафом. Цікаво, що Нідерланди є одною

європейською державою, якою передбачений штраф альтернативним покаранням за вбивство. [72 , с. 206].

Ще однією особливістю законодавчого оформлення норм про відповідальність за вбивство новонародженої дитини матір'ю є багатоваріантне встановлення нижньої межі віку для притягнення до кримінальної відповідальності за цей злочин, а саме: 13 років (Кримінальний кодекс Франції), 15 років (Кримінальний кодекс Швеції), 18 років (Кримінальний кодекс Іспанії, Кримінальний кодекс Болгарії). Ми вважаємо, що оптимальний вік для притягнення до відповідальності за цей злочин - 14 років.

Щодо виду та розміру покарання за вбивство дітей, ми зауважимо, що найнижча межа покарання встановлена швейцарським законодавцем - ув'язнення на три дні, найвища в Норвегії - ув'язнення на строк до дванадцяти років. У деяких країнах крім тюремного ув'язнення передбачено альтернативне покарання. Так, відповідно до кримінального законодавства Болгарії, винна особа може бути засуджена до позбавлення волі строком на один рік або виправних робіт, а за Кримінальним кодексом Нідерландів - до позбавлення волі на строк не більше шести років або п'ятої категорії штрафу (290) до позбавлення волі на строк не більше дев'яти років або штрафу п'ятої категорії (стаття 291).

Іншою особливістю є закріплення в ряді кримінальних кодексів підстав звільнення від кримінальної відповідальності або покарання за вбивство дітей. Кримінальний кодекс Норвегії (§ 234) допускає безкарність спроби замаху, якщо дитина не зазнала тяжких тілесних ушкоджень або значної шкоди для здоров'я [72, с.209]. Ч. 2 ст. 238 КК Данії встановлено, що за замах на зазначений злочин, що не призвів до заподіяння шкоди дитині, покарання можна скасувати. Мати не підлягає покаранню, якщо вона з необережності спричинила смерть своєї дитини під час пологів або одразу після його народження (ст. 125 КК Болгарії).

Отже, особа, яка здійснила об'єктивну сторону діяння, але не досягла наміченої мети, беручи до уваги наслідки, зазначені у статті, залишається безкарним. Ми вважаємо за необхідне зосередитись на кримінальному законодавстві деяких європейських держав, яке не відрізняє вбивство новонародженої дитини від матері від інших видів вбивств. Держави, які мали історичний досвід застосування норми, яка передбачала відповідальність за вбивство дітей, змінили кримінально - правову оцінку злочину, про який йдеться, відмовились від спеціального правила про дітовбивство та перевели його з привілейованої на просту або навіть кваліфіковану форму вбивства (Німеччина, Іспанія, Франція, Угорщина) ...

У кримінальному праві Франції немовлята зазнали цікавої еволюції. Кодекс 1810 відніс цей злочин до привілейованих складів і встановив покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 10 до 20 років після набрання чинності новим Кримінальним кодексом 1992 р. (3 1 березня 1994 р.), вбивства змінили. Дітям вбивство фактично перетворилося на кваліфіковане вбивство і підпадає під ознаки вбивства, скоєного проти "особливо вразливої особи через його вік" (п. 3 ст. 221-4), або вбивства, вчиненого проти неповнолітнього до 15 років, за яке передбачено максимальне покарання - довічне ув'язнення (п. 1 ст. 221-4). Мати, як і будь - яка інша винна особа, карається за скоєння вбивства. Так, французький законодавець відмовився пом'якшити відповідальність та виділити цей склад в окрему норму і поряд з попередніми видами кваліфікованих вбивств посилив покарання за вбивство, скоєне проти певних груп жертв [72, с. 210].

Треба погодитися з думкою Н.Е. Крилової, що відмова визнати пом'якшення відповідальності за позбавлення життя новонародженої дитини та введення нових обтяжуючих обставин призвели до фізичного поліпшення зовнішнього вигляду злочину у порівнянні з попереднім Кримінальним кодексом.

У літературі зазначається, що посилений кримінально -правовий захист неповнолітніх у віці до 15 років та осіб, особливо вразливих через їхній вік, є основною концептуальною ідеєю реформи французького кримінального законодавства, в якій гуманістична спрямованість нового Кримінального Кодексу Франції була виражена [56, с. 239].

У Німеччині пільговий пункт про дітовбивство (§ 217) був вилучений з Кримінального кодексу 1871 р. У 1998 р. Відповідно до німецької кримінально -правової доктрини, ця норма застосовувалася лише до матерів, які також не були одружені з батьком дитини на момент зачаття. або під час народження дитини, тобто звіт про статевий акт з новонародженою дитиною. Якщо мати дитини була одружена, то, як правило, вона не могла нести відповідальності за § 217. Законодавець та судова практика обґрунтовували привілей складання немовляти специфікою психічного стану матері, спричиненої пологами. [56, с. 240].

Німецькі юристи пояснюють рішення свого законодавця відмовитися від правила вбивства дітей як привілейованої форми вбивства тим, що сучасне суспільство не оцінює народження позашлюбної дитини так негативно, як раніше, і зараз значна кількість дітей народжується шлюбу. Крім того, німецький законодавець виходив з незначної кількості випадків застосування цієї норми на практиці (від 1 до 10 випадків на рік), а також з того факту, що конкретний психічний стан матері може підлягати кримінально -правовій оцінці на підставі іншої норми - § 213 (менш тяжкий випадок вбивства) [56, с. 240].

Кримінальний кодекс Іспанії 1995 р. Не містить пільгових умов відповідальності за вбивство матері новонародженої дитини.

Відповідальність за цей злочин настає на загальних підставах відповідно до ст. 138, що карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років. Зазначимо, що в 2012 році в Угорщині був прийнятий новий Кримінальний кодекс, який кваліфікує вбивство особи

віком до 14 років до кваліфікованих вбивств (абзац "Г", частина 2 § 160) та передбачає позбавлення волі на строк від 15 до 20 років або довічне ув'язнення. Кримінальний кодекс Норвегії передбачає відповідальність за основні та кваліфіковані елементи вбивства новонародженої дитини у ст. 234. Частина 1 цієї статті регулює відповідальність матері за вбивство власної дитини при народженні або протягом 24 годин після нього. Одночасно законодавець не акцентує увагу на особливому психічному та фізичному стані жінки під час пологів. Цей вид вбивства не можна вважати привілейованим злочином, оскільки санкція ч. 1 ст. 234 КК (позбавлення волі на строк від 1 до 8 років позбавлення волі) перевищує санкцію статті простого вбивства (позбавлення волі на строк до 6 років) за просте вбивство - вбивство без обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Визначними обставинами цього злочину (ч. 2 ст. 234 КК) є його вчинення неодноразово або за особливо обтяжуючих обставин. За таких умов санкція статті передбачає позбавлення волі на строк до 12 років [72, с. 210].

Таким чином, поняття особи, що є основою сучасного кримінального законодавства, знайшло відображення у регулюванні відповідальності за вбивство новонародженої дитини матір'ю та значною мірою розвиває гуманістичну тенденцію до посилення кримінально-правового захисту неповнолітніх від кримінального правопорушення посягань.

2.2 Актуальні проблеми кваліфікації умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини

Склад злочину статті 117 Кримінального кодексу України - умисне вбивство матір'ю її новонародженої дитини, є особливим і привілейованим складом злочину, щодо загального складу злочину, передбаченого статтею 115 Кримінального кодексу України - умисне вбивство, а отже, містить пом'якшувальні обставини або обставини, значно зменшують соціальну небезпеку зазначених діянь порівняно з основною композицією.

Основне медичне дослідження з досліджуваної теми зосереджено на вивченні різних психічних станів, які жінка може відчувати у зв'язку з пологами [26, с. 208]. Загальновідомий факт, що жінка відчуває сильний біль, стрес і високу напругу під час пологів, тому, звичайно, ці фактори можуть призвести до порушення психічного здоров'я людини.

У зв'язку з цим особлива увага приділяється вивченню цього питання та його офіційному закріпленню для правильної оцінки цього стану та, відповідно, кваліфікації злочину в майбутньому. Слід підкреслити, що вагітність і народження дитини жінкою - абсолютно природний процес. Якщо вагітність протікала легко і без патологій, а пологи були природними і без вкладень, через кілька годин така породілля вважається абсолютно здоровою. Тому неможливо виключити випадки, коли жінка вчинила вбивство своєї новонародженої дитини з прямим умислом без видимих психологічних порушень. Також неможливо виключити можливість вчинення цього злочину з обтяжуючими обставинами, що має вплинути на розмір призначеного покарання. Такими обставинами, відповідно до статті 67 Кримінального кодексу України, можуть бути: вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, у присутності іншої дитини, з особливою

жорстокістю, загальнонебезпечним способом, особа в стані алкогольного сп'яніння або у стані, спричиненому вживанням наркотичних чи інших наркотичних засобів. У цьому випадку необхідно не пом'якшувати покарання жінки, а призначити його максимально суворо. Варто зазначити, що під час вагітності жінка значно збільшує кількість певних гормонів, що впливають на її настрій і сприйняття навколишнього світу, але в першу добу після народження дитини їх кількість нормалізується, що є додатковим підтвердженням природності процесу та його швидкої стабілізації. [78, с. 110].

Наявність пільгової норми, передбаченої статтею 117 Кримінального кодексу України - вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, внаслідок розвитку сучасної медичної науки, яка виявила та підтвердила той факт, що процес пологів дитина є потужним фактором стресу, який може значно вплинути на психоемоційний стан жінки, внаслідок чого вона може втратити здатність до адекватної поведінки і діяти у стані фізіологічного афекту [48, с. 237].

Аналізуючи цей кримінальний закон, спостерігається, що на практиці також враховуються зовнішні чинники, які можуть вплинути на емоційний стан жінки та спонукати її до вчинення такого суспільно небезпечного діяння. Для розумного визначення меж доказування важливо встановити наявність чи відсутність таких юридичних фактів: особливого суб'єкта злочину (жінка, яка завагітніла, виносила та народила дитину, яка досягла певного віку, є розумним) народженням обвинуваченої дитини (потерпілої), яка народилася живою; насильницька смерть новонародженої дитини (жертви) внаслідок дії чи бездіяльності обвинуваченого; причинно-наслідковий зв'язок між діянням та наслідком у вигляді смерті новонародженої дитини; особливий психічний стан обвинуваченої жінки, пов'язаний з родовим процесом, що є основною причиною пом'якшення покарання за умисне

вбивство матері її новонародженої дитини; час вбивства, який визначається диспозицією статті 117 Кримінального кодексу України і включає час пологів або безпосередньо після нього; співучасть у вбивстві новонародженої дитини матір'ю дитини; намір скоїти вбивство обвинуваченого її новонародженої дитини; обставини, що обтяжують або пом'якшують відповідальність [2, с. 199].

До стресових факторів, які призвели до розладу психоемоційного стану породіллі, належать: збіг складних особистих та сімейних обставин у житті жінки; важке фінансове становище; розлучення з батьком дитини; небажана вагітність, важке матеріальне становище; негативне мікросередовище жінок [41]. Незважаючи на те, що перераховані чинники часто окремо враховуються на практиці і вважаються причинами, які можуть підштовхнути до вбивства їх новонародженої дитини, вони потребують ефективного правового регулювання, тобто консолідації на законодавчому рівні [73, с. 107].

Варто також переглянути цей підхід і встановити, чи впливають вищезгадані фактори на те, наскільки жінка вирішила вбити свою новонароджену дитину. Важливо підтвердити їх значення та з'ясувати, чи не використовуються вони особами зі злочинними намірами для мотивації власної злочинної поведінки та уникнення реального покарання. Саме через суперечливі думки варто детально визначити такі умови на законодавчому рівні та застосувати на практиці чітку модель кримінально -правової норми. Розбіжності, що виникають у кваліфікації злочину, передбаченого статтею 117 Кримінального кодексу України, спричинені невдало сформованою нормою, яка визначає злочин як особу, яка є привілейованою, особою, яка може бути жертвою та неоднозначно встановила строк, протягом якого вона є можна вбити власну новонароджену дитину.

Здійснюючи кваліфікацію вбивства матері своєї новонародженої дитини, що вчиняється під час пологів або відразу після них, необхідно

враховувати наявність чи відсутність особливого психофізіологічного стану матері, що засвідчує обмежені можливості людини усвідомлювати фактичні властивості своїх дій і контролювати їх відповідно, щоб кваліфікувати вчинене діяння відповідно до статті 117 або пункту 2 ч. 2 ст. 115 КК України. Оптимальним рішенням є локалізація всіх умов, що стосуються цього злочину, в одну повноцінну детальну статтю Кримінального кодексу.

На сьогоднішній день вивчення основних умов, причин, соціальних факторів існування особливого підходу до криміналізації дітовбивства, вчиненого біологічними матерями, підкреслює необхідність вдосконалення та детального тлумачення чинної норми з точки зору застосування ст. . 117 до більш вузького кола осіб, ніж це випливає з його тексту. Припинення цієї дискусії можливе за умови внесення змін до статті 117 Кримінального кодексу України, згідно з якою присутність жінки в особливому психофізіологічному стані має бути визнана обов'язковою ознакою складу злочину. Слід зазначити, що, на відміну від інших ознак об'єктивної сторони, причинний зв'язок не завжди помітний, частково через особливості родового процесу. Смерть дитини може статися внаслідок випадкових обставин: внаслідок удушення плода або родової травми. Такі випадки вимагають призначення судово -медичної експертизи. Не можна виключати ситуацій, коли жінка вчинила вбивство своєї новонародженої дитини з прямим умислом без видимих порушень психологічного характеру, а також можливість вчинення цього злочину з обтяжуючими обставинами має вплинути на розмір покарання.

Проаналізувавши питання правових проблем кваліфікації вбивства матері її новонародженої дитини, можна зробити висновок, що, перш за все, кримінальне законодавство потребує вдосконалення та конкретизації. Крім того, статтю 117 Кримінального кодексу України слід доповнити кваліфікаційними ознаками, такими як: вчинення цього

злочину групою осіб, з особливою жорстокістю, способом, небезпечним для життя багатьох людей. Відповідальність має бути чітко сформульована відповідно до цих кваліфікуючих ознак, оскільки об'єктом злочину є абсолютно беззахисна істота, а в деяких випадках покарання має бути значно суворішим за відповідальність, передбачену статтею 115 Кримінального кодексу України. керується після вчинення такого злочину. Також законодавець докладно пояснює поняття «новонароджений» та період, що охоплює поняття «під час пологів та одразу після них». Це допоможе чітко визначити часовий вимір, коли може бути вчинений злочин, тому такі межі будуть підтверджені та виправдані з юридичної точки зору. До вже встановленого покарання слід додати заходи обов'язкового медичного характеру, вони будуть призначені на підставі судово - медичної експертизи, яка також має бути запроваджена як обов'язкова умова до накладення певного виду покарання. Необхідно також створити механізм захисту та морально - матеріальної підтримки вагітних та породіль, невід'ємною частиною якого стане психологічна та матеріальна підтримка з боку держави.

Тільки системний, комплексний підхід допоможе уникнути вчинення цього злочину. В іншому випадку, коли сталася неминуча ситуація, покарання має бути відповідним, справедливим і таким, щоб воно сприяло виправленню засуджених жінок. Найбільш оптимальним рішенням для розслідуваного злочину є локалізація всіх умов та видів покарання, що стосуються нього, в одну чітко розроблену детальну статтю Кримінального кодексу України. Держава повинна подбати про ефективність та доцільність кожного виду накладеного покарання.

ВИСНОВКИ

Визнання дітовбивства вищою формою вбивства є виправданим. Вагітність, як показують медичні дослідження, впливає на психічний стан будь-якої жінки. Емоційне напруження, яке водночас пов'язане з важкою життєвою ситуацією (позашлюбна вагітність, матеріальні нестачі, негідна поведінка батька дитини тощо), досягає «найвищого» рівня в момент пологів, в умовах зростання болю. На тлі таких обставин суттєво послаблюється здатність породіллі адекватно оцінювати ситуацію та вирішувати її соціально прийнятним шляхом.

Особливий психофізичний стан, що є підставою для пом'якшення відповідальності за вбивство дітей, присутній у всіх випадках вчинення даного злочину, тобто існує так звана незаперечна юридична презумпція - коли стан суб'єкта злочину безпосередньо пов'язаний з певний період часу.

Особливості розглянутого складу злочину, які передбачають ознаки особливого суб'єкта, виключають можливість кваліфікувати дії інших, окрім матері, співучасників вбивства дітей за ст. 117 КК України. Тобто, привілейований склад злочину може бути застосований лише до жінки, яка виносила і народила дитину.

Розуміння поняття "мати" в аспекті статті, що розглядається, відрізняється від його визначення у сімейному праві. Сурогатну матір, яка за законом не є матір'ю, але є вона за фактом народження, слід визнати суб'єктом вбивства дітей. У зв'язку з цим необхідно уточнити термін "мати" в диспозиції статті та подати його в новій редакції.

Основними мотивами вбивства дітей є сором у зв'язку з тим, що дитина народилася позашлюбом, скрута матеріального характеру, неохота обтяжувати себе дітьми, негідна поведінка батька дитини, зачаття внаслідок зґвалтування. Зазначається, що дітовбивство рідко

вчиняється за одним мотивом, як правило, мотиви мають складний характер.

Підсумовуючи кримінально-правову характеристику умисного вбивства матері її новонародженої дитини, ми пропонуємо окреслити положення статті 117 Кримінального кодексу України у такій редакції:

«1. Умисне вбивство матір'ю (роділлею, породіллею) своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів, –

карається ...

2. Те саме діяння, вчинене повторно, –

карається ...»

Кримінологічна характеристика вбивства жінок має такі особливості:

- найчастіше дітовбивство вчиняють жінки віком від 18 до 30 років;
- 74 відсотки це кількість дітовбивць, що завагітніли поза шлюбом;
- 40,5 відсотків жінок завагітніли внаслідок випадкових стосунків, і це відповідно стало підставою до небажання мати дитину та приховування вагітності;

- 30 відсотків дітовбивць, які були одружені на момент скоєння злочину, пояснили свою небажання мати дитину з несприятливими матеріальними та побутовими умовами;

- жінки -вбивці дітей мають низький освітній та культурний рівень, низький та середній рівень інтелекту;

- молодь (16-19 років) погано орієнтується в питаннях статевої гігієни, сутності статевого стосунку між статями;

- 59% дітовбивць виховувалися в сім'ях з байдужим ставленням до них в дитинстві;

- 51,6% вбивць дітей на момент вчинення злочину не мали певної професії;

- що важливо, більшість жінок -вбивць дітей із сільської місцевості.

Найбільш поширеними причинами немовлят є збіг складних особистих та сімейних обставин, фінансові труднощі, позашлюбна вагітність, побоювання її розкриття, відмова батька дитини одружитися, неможливість переривання вагітності. До умов, які допомагають вчиненню цих злочинів, припадають: негативна економічна і соціальна ситуація в країні, недосконала медична реформа, сім'я, стать, правова освіта та низький культурний та освітній рівень населення.

Основною причиною вбивства дітей є низький рівень духовності, жорстокість жінок. В основному, перераховані причини та умови застосовуються разом.

Підвищити ефективність запобігання цьому злочину допоможуть такі заходи:

на загальносоціальному рівні:

1) поліпшення матеріального добробуту українських сімей, зокрема: подальше вдосконалення системи виплати допомоги сім'ям з дітьми, а саме, збільшення розміру щомісячної допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку; житло для одиноких матерів, надання їм тимчасового житла в кризових ситуаціях; повне задоволення потреби в дитячих садах і яслах;

2) вирішення проблеми зайнятості жінок: надання податкових пільг суб'єктам господарювання, в яких працюють одині матері; допомога з питань працевлаштування; стимулювання малого бізнесу; розвиток професійної перепідготовки;

3) медичні гарантії для збереження репродуктивного здоров'я: запобігання небажаній вагітності, надання безкоштовних жіночих консультацій; розширення кола осіб, які мають право на безкоштовне переривання вагітності; наявність високоефективних контрацептивів, безкоштовне їх надання жінкам з низькими доходами; жіночої консультації на селі;

4) підтримка та допомога жінкам у подоланні складних життєвих ситуацій, включаючи розширення мережі та сприяння діяльності спеціалізованих соціальних служб (жіночі кризові центри, центри соціальної реабілітації для дівчаток -підлітків, вагітних жінок);

5) підвищення рівня духовно -морального розвитку особистості;

6) заходи щодо інформування, а саме: про відповідальність інституту батьківства і материнства, впровадження на телебаченні та радіо серії програм, спрямованих на створення високого престижу материнства; статеве виховання.

На спеціально-кримінологічному рівні:

1) посилення та встановлення тісного зв'язку населенням х дільничними інспекторами; створення посад інспекторів з питань запобігання жіночій злочинності; вдосконалення роботи з виявлення дисфункціональних, багатодітних сімей з низькими доходами, жінок, уникання медичних карток, приховування вагітності, ведення аморального способу життя;

2) організація спеціальних психологічних тренінгів для акушерів, фельдшерів сільських медичних округів з метою набуття навичок надання основної психологічної допомоги вагітним жінкам; переконання в доцільності хірургічної стерилізації психічно хворих жінок;

3) встановлення контролю за проведенням профілактичних гінекологічних оглядів у навчальних закладах;

4) інформаційна та організаційна взаємодія органів внутрішніх справ та органів охорони здоров'я з метою виявлення та реєстрації жінок, які приховують вагітність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамченко В.В. Психосоматическое акушерство. Санкт-Петербург: Сотис, 2001. 311 с.
2. Антонюк Н.О. Вдосконалення законодавчої конструкції складу «Умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини» (ст. 117 КК України). Вісник Львівського університету. 2009. № 49. С. 198–206.
3. Ахмедов Г.А. Уголовное законодательство. Ташкент: Ин-т философии и права, 1972. 207 с.
4. Байлов А.В. Актуальні питання кримінальної відповідальності за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини *International scientific journal*. 2015. № 1. С. 41-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2015_1_12 (дата звернення: 14.09.21 р)
5. Банщиков В.М. и др. Медицинская психология: Учеб. пособие для мед. ин-в Москва: Медицина, 1967. 239 с.
6. Бедь В.В. Юридична психологія: Навч. посіб. Львів: Новий світ, 2000; Київ: Каравела, 2002. 376 с.
7. Бодемер Ч. Современная эмбриология. Москва: Мир, 1971. 414 с.
8. Бородин С.В. Квалификация убийства по действующему законодательству. Москва, 1996. 252 с.
9. Бородин С.В. Новое уголовное право. Особенная часть. Москва: Спарк, 1996. 411 с.
10. Бородин С.В. Преступления против жизни. Москва: Юристь, 1999. 356 с.
11. Бородин С.В., Глушков В.А. Убийство из сострадания. *Общественные науки и современность*. 1992. №4. С. 138–145.
12. Гаврилов В.И. К вопросу о так называемых послеродовых психозах. *Актуальные проблемы клиники лечения и социальной*

реабилитации психически больных: Тез. конф. (15 января 1983 г.). Москва, 1983. С. 114 – 116.

13. Гернет М.Н. Детоубийство. Социологическое и сравнительно-правовое исследование. Москва: Тип. Импер. Моск. ун-та, 1911. 205 с.

14. Герцензон А., Вышинская З. Борьба с убийствами в судебной практике 1937 г. *Социалистическая законность*. 1937. №12. С.19–23.

15. Глухарева Л.И. Уголовная ответственность за детоубийство. Москва: ВЮЗИ, 1984. 57 с.

16. Глушков В.А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. Київ: Вища школа, 1987. 200 с.

17. Голубинский Е.Е. История русской церкви: В 2-х т. Москва: Универс. тип., 1901. Т. 1. 968 с.

18. Грищук В.К. Вбивство через необережність за Кримінальним кодексом України 2001 року. *Вісн. Львів. ун-ту. Серія юридична*. 2003. Вип. 38. С. 405–417.

19. Жарантайн Авхиа. Борьба с преступлениями против жизни / Под ред. С.В. Бородин. Москва: Юрид. лит., 1979. 189 с.

20. Загородников Н.И. Преступления против жизни по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1961. 278 с.

21. Запорожан В.М. Акушерство і гінекологія: Підручник. Київ: Здоров'я, 2000. Кн. 1: Акушерство. 432 с.

22. Карамзин Н.М. Предания веков. Сказания, легенды, рассказы из “Истории государства Российского”. Москва: Правда, 1989. 768 с.

23. Каролина. Уголовно-судебное Уложение Карла V. Алма-Ата: Наука, 1967. 152 с.

24. Кирилов В.В. Проблемы толкования субъективных признаков состава убийства матерью новорожденного ребенка (ст.106

УК РФ). *Проблемы развития российского законодательства*: Пермь, 2002. С. 221–233.

25. Клінічне обстеження плода і дитини: Навч. посіб. для студ. вищ. мед. закладів освіти. Одеса: Одеський мед. ун-т, 1999. 361 с.

26. Коваль І.А. Сучасні підходи в поглядах на етіологію депресивних розладів, їх діагностику і лікування. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2015. С. 202–211.

27. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / Под ред. Ю.И. Скуратова, В.М. Лебедева. Москва: Юрайт Москва, 1997. 630 с.

28. Конкс С.В. Реакция на родовой стресс симпатико-адреналовой и гипоталамо-надпочечниковой систем молодых первородящих. *Акушерство и гинекология*. 1996. №3. С. 41–42.

29. Конституція України : Закон України від 28 червня 1999 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 27.10.2021).

30. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: Навч. посіб. 2-ге вид. Київ: Атіка, 2002. 640 с.

31. Коржанський М.Й. Об'єкт і предмет злочину: Лекція. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 111 с.

32. Красиков А.Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1996. 120 с.

33. Кримінальна справа № 153187. Архів Бучацького райсуду Тернопільської області за 1995 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 02.10.2021)

34. Кримінальна справа № 157865. – Архів Коломийського райсуду Івано-Франківської області за 1997 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 05.10.2021)

35. Кримінальна справа № 48–015–97. Архів Старовижівського райсуду Волинської області за 1997 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 29.10.2021)

36. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2004. 352 с.

37. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ Харків: Юрінком Інтер Право, 2002. 416 с.

38. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський та ін.; За ред. П.С. Матишевського та ін. Київ: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

39. Кримінальне право України. Особлива частина / За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ–Харків: Юрінком Інтер Право, 2002. 496 с.

40. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІ / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. 131 с. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 04.10.2021).

41. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2004. 720с.

42. Кругликов Л., Каплин М. Посягательства на личность и уголовная ответственность. *Уголовное право*. 2000. №3. 207с.

43. Курс уголовного права. Общая часть / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М.Тяжковой. Москва: Изд-во ЗЕРЦАЛО, 1999. 592 с.

44. Ломако В.А. Осудність та неосудність за кримінальним правом України: Конспект лекції. Харків: Укр. юрид. акад., 1993. 24 с.
45. Ломако В.А., Борисов В.І., Касинюк В.І., Кривоченко Л.М. Суб'єктивна сторона злочину: Метод. посіб. для студентів. Харків: Укр. держ. юрид. акад., 1993. 36 с.
46. Лунеев В.В. Субъективное вменение. Москва: Спарк, 2000. 70 с.
47. Магарин Н.С., Бараненко Д.В. Субъект преступления по новому уголовному законодательству Украины. Одесса: Астропринт, 2001. 101 с.
48. Манчев Н. Преступления против личности. София: Българ. АН. Ин-т за правни науки, 1963. 271 с.
49. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 272 с.
50. Модельный Уголовный кодекс. Приложение к информ. бюлет. Межпарламентской Ассамблеи государств-участников СНГ. 1996. №10. URL: <https://docs.cntd.ru/document/901781490> (дата звернення: 10.10. 2021)
51. Молохов А.Н. Очерки гинекологической психиатрии. Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1962. 137 с.
52. Навроцький В.О. Злочини проти особи: Лекції. Львів: Львів. держ. ун-т, 1997. 48 с.
53. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. Київ: Знання, 2000. 771 с.
54. Наглядове провадження по кримінальній справі № 1671496. Архів прокуратури Тернопільської області за 2003 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 27.09.2021)
55. Наумов А.В. Учебник уголовного права. Общая часть / Под ред. В.Н. Кудрявцева. Москва: Спарк, 1996. 412 с.

56. Олійник О. Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: зарубіжний досвід. Київ: Підприємництво, господарство і право, 2017. С. 236–260.

57. Остапенко Л.А. Кримінально-правова характеристика умисних вбивств при пом'якшуючих обставинах (статті 116, 117, 118 КК України): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Київ, 2003. 214 с.

58. Пионтковский А.А. Советское уголовное право: В 2 т. Москва: Госиздат, 1928. Т.1. 312 с.

59. Пиотковский А.А., Меньшагин В.Д. Курс советского уголовного права. Особенная часть. Москва: Госюриздат, 1955. Т.1. 800 с.

60. Погодин О., Тайбаков А. Убийство матерью новорожденного ребенка. *Законность*. 1997. №5. С. 16–17.

61. Попов А.Н. Убийство матерью новорожденного ребенка (ст.106 УК Российской Федерации). Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский юрид. ин-т, 2001. 68 с.

62. Попов В.Л., Гурочкин Ю.Д. Судебная медицина: Учебник. Москва: Спарк, 1999. 495 с.

63. Приходько Т.Н. Проблемы уменьшенной вменяемости в уголовном праве. Одесса: Маяк, 1996. 170с.

64. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : Статистична інформація за 2020 рік /Генеральна прокуратура України. 2020. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 29.10.2021).

65. Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живонароджених і мертвонароджених: Інструкція від 29.03.2006 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> (дата звернення: 10.10.2021)

66. Резолюции, принятые I Всеукраинским съездом деятелей юстиции. *Вестн. сов. юстиции*. 1942. №2. С. 56–58.
67. Рябчинська О.П. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини: аналіз складу злочину. *Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи* (Матеріали наук.-практ. конф 22–23 квітня 2004 р.). Харків, 2004. С. 81–83.
68. Сарыев Б.С. Ответственность за преступления против жизни и здоровья. Ашхабад: Илым, 1973. 247 с.
69. Сафуанов Ф. Экспертиза психического состояния матери, обвиняемой в убийстве новорожденного ребенка. *Рос. юстиция*. 1998. №3. С. 29 – 30.
70. Сердюк Л. Детоубийство: вопросы правовой оценки. *Рос. юстиция*. 2003. № 11. С. 43–45.
71. Смирнова Н.Н. Уголовное право (Общая часть): Конспект лекций. СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2000. 63 с.
72. Сосніна О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини за законодавством держав континентальної Європи. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Юридичні науки. 2018. Вип. 7. С. 200-218. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nv1kau_2018_7_24 (дата звернення: 14.10.2021)
73. Сотула О. С. Питання вдосконалення норми, передбаченої статтею 117 КК України з точки зору правової компаративістики. *Вплив сучасної юридичної науки на політичні й соціально-економічні процеси в Україні*: матеріали Всеукраїнської науково практичної конференції (Одеса, 24 жовтня 2014 року). Одеса : Міжнар. гуманітар. ун-т, 2014. С. 107–109.
74. Сташис В.В., Бажанов М.І. Особа під охороною кримінального закону. Харків: Право, 1996. 224 с.
75. Степанківська Г.К., Михайленко О.Т. Акушерство. Київ: Здоров'я, 2000. 744 с.

76. Стратонов В. М. Встановлення місцезнаходження трупа як обов'язкова умова для розкриття злочинів, вчинених проти життя особи, та правильної класифікації діянь обвинувачених. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2, № 2. С. 142-145. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2003_2_2_36 (дата звернення: 06.10.2021)

77. Таганцев Н.С. О преступлениях против жизни по русскому уголовному праву. Санкт-Петербург.: тип. И. Мордоховского, 1873. Т.2. 324 с.

78. Товмазова Є.М. Відмежування умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України) від умисного вбивства малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України). *Запоріжжя : Держава та регіони. Сер. : Право*. 2014. № 2. С. 109–113.

79. Трясоумов Н.А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с убийствами матерью новорожденного ребенка (ст.106 УК РФ): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Екатеринбург, 2002. 193 с.

80. Уголовное право. Особенная часть в вопросах и ответах / Под ред. А.И. Рарога. Москва: Юристъ, 2004. 288 с.

81. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. С.Петербургъ: Государственная типографія, 1908. 959 с.

82. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення: Коментар законодавства та судової практики. Київ: Істина, 2001. 192 с.

83. Фигурнов К.М. Обезболивание родов: Стенограмма публичной лекции Ленинград: Всесоюз. общество по распространению полит. и науч. знаний, 1953. 30 с.

84. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посіб. Київ: Центр навч. літ-ри, 2004. 362 с.

85. Цибуленко Т.Д. Детоубийства и меры по их искоренению (По материалам следственной и судебной практики Украинской ССР): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 Київ, 1975. 181 с.

86. Чернов А. Болезнь или преступление. *Медицинская газета*. 1989. 104с.

87. Шарипова Г. Уголовная ответственность за детоубийство по Узбекской ССР: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ин-т государства и права АН СССР. Москва, 1987. 16 с.

88. Шестакова А. Убийство матерью новорожденного ребенка. *Проблемы преступности*. 1928. Вып. 3. С. 154–163.